

Piotr Szczurowski

Analiza strategiczna RP w perspektywie XXI wieku

Armoryka

**Analiza strategiczna RP
w perspektywie XXI wieku**

Piotr Szczurowski

**Analiza strategiczna RP
w perspektywie XXI wieku**

Armoryka
Sandomierz 2024

[Kup książkę](#)

Projekt okładki: Piotr Szczurowski

Redakcja i korekta: Piotr Szczurowski

Na pierwszej stronie okładki: Blanka Szczurowska, *Rzeczpospolita Polska*

Na czwartej stronie okładki: fot. Igor Szczurowski

Copyright © 2024 by Piotr Szczurowski
& Wydawnictwo Armoryka

All rights reserved

Żadna część niniejszej publikacji nie może być powielana
i rozpowszechniana bez pisemnej zgody właściciela praw autorskich

Wydawnictwo ARMORYKA
ul. Krucza 16
27-600 Sandomierz
<http://www.armoryka.pl/>

Skład i łamanie: Piotr Szczurowski
Wydrukowano z dostarczonego pliku

ISBN 978-83-8064-925-5

[Kup książkę](#)

*Takie słowa, jak „zdradzięcko”, „cios w plecy” itp.,
to są wszystko dziecinne frazesy, mój drogi.
W polityce realnej się nie liczą. Liczą się tylko fakty i siła*
Stanisław Mackiewicz

*Iluzja demokratyczna
należy do najcięższych form psychozy społecznej*
Szymon Dzierzgowski

*Nie ma takich bredni,
w które ludzie nie byliby w stanie uwierzyć*
Stanisław Lem

*Drzewo nie smagane wichrem
rzadko kiedy wyrasta silne i zdrowe*
Seneka Młodszy

*Szczęśliwi niewolnicy
są najzacieklejszymi wrogami wolności*
Marie von Ebner-Eschenbach

*Tłumy nie przekonują się nigdy dowodzeniem, lecz tylko zapewnieniem,
a waga tych zapewnień zależy jedynie od uroku, jaki wywiera zapewniający*
Gustave Le Bon

*Najbardziej stado nienawidzi tego, kto myśli inaczej;
nie tyle chodzi o samą opinię, ile o śmiałość chęci samodzielnego myślenia,
czego oni nie umięją*
Arthur Schopenhauer

Spis treści

Wstęp.....	7
Uzasadnienie wyboru problematyki badawczej.....	7
Uwagi metodologiczne.....	9
Struktura pracy i sposób komunikacji.....	19
Rozdział I: O zagadnieniach fundamentalnych.....	24
O spojrzeniach na dzieje ludzkości.....	24
O człowieku, czyli o naturze i kulturze.....	36
O rozwoju społeczności ludzkich.....	48
O gospodarce.....	68
O głównych wyzwaniach XXI wieku.....	85
O Rzeczypospolitej Polskiej.....	99
Rozdział II: Analiza otoczenia dalszego RP.....	112
Zastosowane metody analizy.....	112
Zdefiniowanie otoczenia dalszego.....	116
Zagrożenia w otoczeniu dalszym.....	117
Szanse w otoczeniu dalszym.....	145
Rozdział III: Analiza otoczenia bliższego RP.....	201
Zastosowane metody analizy.....	201
Zdefiniowanie otoczenia bliższego.....	202
Zagrożenia w otoczeniu bliższym.....	203
Szanse w otoczeniu bliższym.....	209
Rozdział IV: Analiza wewnętrzna RP.....	290
Zastosowane metody analizy.....	290
Zdefiniowanie kluczowych czynników sukcesu.....	291
Słabe strony.....	308
Mocne strony.....	418
Wnioski strategiczne i refleksje końcowe.....	485
Bibliografia.....	503
Netografia.....	525

Wstęp

Uzasadnienie wyboru problematyki badawczej

Pomysł na napisanie tej książki zrodził się w mojej głowie w 2014 roku. Jednakże rozmyślenia nad jej koncepcją zostały przerwane z powodu podjęcia przeze mnie decyzji o zajęciu się w naukowy sposób moją pasją, czyli Prusami. Moje badania trwały kilka lat i zostały zwieńczone czterema książkami, z których ostatnia ukazała się na początku 2021 roku¹. Potem przez jakiś czas różnego rodzaju sprawy życiowe odciągały mnie od realizacji niniejszego pomysłu, ale cały czas miałem go w pamięci, wiedziałem, że chcę go zrealizować, kontynuowałem zbieranie materiałów i wciąż sporo czytałem, wychodząc od dawna z założenia, że żeby coś sensownego napisać, to najpierw trzeba dużo przeczytać, a także nie mniej poobserwować. W końcu w drugiej połowie 2022 roku udało mi się zabrać za pisanie, z pełnym przekonaniem, że podejmując się zadania bardzo trudnego i jednocześnie bardzo ważnego.

Dlaczego bardzo trudnego? Ano dlatego, że niniejsze opracowanie wymaga zastosowania dyrektywy interdyscyplinarności w wyjątkowo szerokim znaczeniu. Zmusza do dotknięcia bardzo szerokiego zakresu zagadnień związanych z dalece różnymi obszarami nauki, od logiki i matematyki, poprzez biologię i geografę, aż po ekonomię, socjologię i psychologię oraz filozofię, historię i

¹ P. Szczurowski, *Ród heraldyczny Prus na Mazowszu w XIII-XVI wieku*, Sandomierz 2018 (dalej Szczurowski, *Ród...*); P. Szczurowski, *Podbój Prus w XIII wieku. Przyczyny „krzyżackiego” sukcesu*, Sandomierz 2019 (dalej Szczurowski, *Podbój...*); P. Szczurowski, *Bitwa nad rzeką Sirgune*, Sandomierz 2020 (dalej Szczurowski, *Bitwa...*); P. Szczurowski, *Prusowie – Prūsai*, Sandomierz 2021 (dalej Szczurowski, *Prusowie...*).

historiozofię, nie zapominając o neuronauce² oraz o naukach transdyscyplinarnych, takich jak antropologia, psychologia społeczna, cybernetyka, nauki polityczne czy nauki o zarządzaniu³. Oczywiście ze względu na prognostyczny charakter analizy strategicznej trzeba wspomnieć również o futurologii⁴. Ten szeroki zakres zagadnień wymaga sięgnięcia do bardzo różnych źródeł wiedzy i informacji oraz umiejętności ich selekcji. Warto także podkreślić, że mamy tu do czynienia z obszarem badawczym w jakimś sensie dziewiczym, albowiem nie są mi znane publikacje zawierające analizę strategiczną Rzeczypospolitej Polskiej w perspektywie kilkudziesięcioletniej, opracowaną zgodnie z regułami sztuki analitycznej. Ponadto, jestem przekonany, będąc od wielu lat uważnym obserwatorem polskiej sceny politycznej, że rodzime instytucje państwowe również nie opracowywały takiej analizy, choć oczywiście powinny. Są co prawda pewne opracowania dotyczące kwestii poruszanych w mojej analizie, ale nie w takim ujęciu jak to zaproponowane przeze mnie. Bez wątplenia zatem niniejsza książka jest dla mnie dużym wyzwaniem, a takowe bardzo lubię.

Powyżej napisałem, że zadanie, którego się podjąłem jest także bardzo ważne. Dlaczego? Ano dlatego, że każde poważne państwo planuje swoje działania w perspektywie wielu dekad, czyli po prostu opracowuje strategie długoterminowe. A żeby taką strategię długoterminową przygotować i potem realizować, to najpierw trzeba dokonać analizy strategicznej uwzględniającej tę właśnie perspektywę

² Neuronauka to interdyscyplina naukowa z pogranicza neurobiologii, biochemii, biofizyki, neurologii, psychologii, psychiatrii, matematyki, informatyki, lingwistyki i innych dziedzin, której osiągnięcia nie byłyby możliwe bez rozwoju technologii (Szczurowski, *Podbój...*, s. 40, p. 77).

³ O tym, co jest nauką, a co nie jest, szczególnie w odniesieniu do historii zob. Szczurowski, *Podbój...*, s. 25-28 i 30. Tam dalsza literatura

⁴ Na temat futurologii zob. m. in. J. Pieriegud, *Wykorzystanie megatrendów do analizy przyszłościowego rozwoju sektorów gospodarki* w: J. Gajewski, W. Paprocki, J. Pieriegud (red.), *Megatrendy i ich wpływ na rozwój sektorów infrastrukturalnych*, Gdańsk 2015 (dalej Pieriegud), s. 9-13. Tam dalsza literatura.

czasową. Polska póki co poważnym państwem nie jest, a ja jako jej obywatel życzyłbym sobie, żeby się takowym w końcu stała (bardziej już dla moich dzieci niż dla mnie) i stąd moja inicjatywa. Oczywiście nie chcę tu przeceniać swojej sprawczości, ale jeśli moje opracowanie wywoła chociaż sensowną dyskusję, to już będzie to krok w dobrym kierunku. Nadziei wielkich sobie nie robię, ale wychodzę z założenia, że spróbować warto, a nawet trzeba.

Oprócz powyższego jestem przekonany, że tematyka przeze mnie poruszona jest po prostu bardzo ciekawa, jak mniemam, nie tylko dla mnie, zaś wydarzenia z ostatnich lat tylko to potwierdzają.

Uwagi metodologiczne

Jak już wyżej wspomniałem problematyka, której dotykam wymaga zastosowania dyrektywy interdyscyplinarności, co jest sprawą dość oczywistą. Tak jak i do tej pory⁵ stosował będę krytyczne podejście do źródeł oraz literatury, uwzględniające psychologiczną i socjologiczną interpretację faktów⁶, uzupełniając je o eksplanacyjny sposób refleksji. Fakty będę ustalał, zarówno metodą bezpośrednią, jak i pośrednią⁷. Będę się też trzymał podstawowych zasad wyznaczonych przez filozofię nauki⁸, co wcale nie jest sprawą oczywistą w polskiej i nie tylko polskiej nauce, szczególnie jeśli chodzi

⁵ Zob. m. in. Szczurowski, *Podbój...*, szczególnie s. 19-31, 41-42 i 169-170. Tam dalsza literatura.

⁶ Szerzej na temat krytyki źródeł oraz związków historii z psychologią i socjologią zob. m. in. J. Topolski, *Metodologia historii*, Warszawa 1984 (dalej Topolski), s. 357-376 i 555-560; J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej*, Warszawa 2002 (dalej Szacki), rozdz. 5; A. F. Grabski, *Dzieje historiografii*, Poznań 2003 (dalej Grabski), s. 796-830; T. Pawelec, *Dzieje i nieświadomość. Założenia teoretyczne i praktyka badawcza psychohistorii*, Katowice 2004.

⁷ Szerzej na ten temat zob. m. in. Topolski, s. 385-391.

⁸ Szerzej na temat tych zasad zob. m. in. J. Such, M. Szcześniak, *Filozofia nauki*, Poznań 2000 (dalej Such, Szcześniak).

o humanistykę z historią na czele, która w sposób wyjątkowy ulega różnym wpływom ideologicznym, aksjologicznym i politycznym, czy też po prostu emocjom, sympatiom i uprzedzeniom⁹.

Przede wszystkim jednak przyswiecać mi będzie fundament nauki, jakim jest rozumowe dążenie do prawdy przy zachowaniu zasady obiektywizmu¹⁰. Zresztą „jedynie prawda jest ciekawa”, jak słusznie swego czasu zauważył Józef Mackiewicz. Trzeba jednak pokornie mieć świadomość przeszkód, jakie stoją na drodze tego dążenia. Pierwszą jest budowa i funkcjonowanie ludzkiego mózgu oraz szeroko rozumiane uwarunkowania kulturowe, w jakich jesteśmy wychowywani, w których funkcjonujemy¹¹. Nie można też zapominać o zjawisku zwanym w filozofii przedrozumieniem¹², a także o barierze odmiennej kultury dzielącej badacza od przedmiotu jego badań¹³, co

⁹ Szerzej na ten temat zob. m. in. Szczurowski, *Podbój...*, s. 20-23, 25-26 i 30; W. Wrzosek, *O myśleniu historycznym*, Poznań 2009 (dalej Wrzosek), rozdz. II. Zob. też Szczurowski, *Bitwa...*, s. 86. Por. K. Modzelewski, *Trzy modele historiografii*, „Nauka”, 2/2009 (dalej Modzelewski, *Trzy...*), s. 16.

¹⁰ Przyjmuję definicję prawdy, zgodnie z którą prawda oznacza zgodność sądów i twierdzeń z faktycznym stanem rzeczy, których dotyczą. Szerzej na temat różnych ujęć prawdy w filozofii zob. m. in. K. Ajdukiewicz, *Zagadnienia i kierunki filozofii. Teoria poznania. Metafizyka*, Warszawa 1949, cz. 1, rozdz. II; Topolski, s. 18-19; A. Anzenbacher, *Wprowadzenie do filozofii*, Kraków 1992 (dalej Anzenbacher), s. 234-238; A. F. Chalmers, *Czym jest to, co zwiemy nauką?*, Wrocław 1993 (dalej Chalmers), rozdz. XIII.

¹¹ Szerzej zob. J. Pomorski, *Polityzacja/mitologizacja historii, czyli w czym neuronauka (i metodologia) może pomóc badaczowi historii najnowszej?*, „Historia@Teoria”, 4, 6, 2017 (dalej Pomorski), s. 22-27. Tam też bogata literatura przedmiotu. Szczególnie zob. L. Młodinow, *Nieświadomy mózg. Jak to, co dzieje się za progiem świadomości, wpływa na nasze życie*, Warszawa 2016 (dalej Młodinow, *Nieświadomy...*), rozdz. 1 i 2. Tam bardzo interesujące wywody na temat wpływu nieświadomości na życie człowieka, budowy ludzkiego mózgu i funkcjonowania zmysłu wzroku oraz dalsza literatura. Na temat tzw. imputacji kulturowej zob. Wrzosek, rozdz. I.

¹² Szerzej zob. Anzenbacher, s. 64-66 i 194-195.

¹³ K. Modzelewski, *Barbarzyńska Europa*, Warszawa 2004, s. 17. Trudno w ogóle mówić o obiektywnym badaniu danej kultury jeśli owo badanie odbywa się przez pryzmat innej kultury. W całej książce ujęcie „kultura” używam w rozumieniu antropologicznym, z którym związany jest przymiotnik „kulturowy”. Oprócz tego występuje pojęcie „kultura” w rozumieniu potocznym („kultura osobista”, „kultura

ma szczególne znaczenie w przypadku studiów dotyczących odległej przeszłości, ale także odległej przyszłości. Ponadto, trzeba pamiętać, że ludzka percepcja nie jest bezpośrednią konsekwencją rzeczywistości, lecz pośredniczy w niej akt wyobraźni, który jest niezbędny, albowiem dane, jakie napotykamy w życiu są wieloznaczne i niepełne¹⁴. Do tego dochodzi zjawisko zwane przez psychologów heurystyką dostępności, które również ma zniekształcający wpływ na percepcję człowieka¹⁵.

W tej sytuacji naukowcy, któremu powinna przyświecać zasada zwolenników filozofii racjonalnej „najszeptniejsza prawda jest zawsze lepsza niż najpiękniejszy fałsz”¹⁶, nie pozostaje nic innego jak zastosowanie popperowskiej reguły przybliżania się do prawdy ze świadomością, że ideału, czyli pełnego poznania nigdy się nie osiągnie¹⁷. Pamiętać przy tym należy, że prawda istnieje niezależnie od stopnia poznania jej przez nas i jest niezmienna, w przeciwieństwie do poglądów ludzkich, które się zmieniają w zależności od różnych czynników¹⁸, choć trzeba przyznać, że mechanika kwantowa, coraz skuteczniej kwestionująca ustalenia fizyki klasycznej, i to zagadnienie komplikuje. Zatem to od konkretnego badacza zależy, od jego cech

wysoka” i przymiotnik „kulturalny”). W publicystyce można się też spotkać z propagandowymi określeniami „kontrkultura” (zob. m. in. T. Roszak, *The Making of a Counter Culture. Reflections on the Technocratic Society and Its Youthful Opposition*, Garden City 1969, dalej Roszak; B. Wolniewicz, *W stronę rozumu*, Warszawa 2015, dalej Wolniewicz, s. 61) czy „antykultura” (zob. m. in. K. Karoń, *Historia antykultury*, Warszawa 2018). Z antropologicznego (naukowego) punktu widzenia te określenia są pozbawione sensu, albowiem każdą kulturę rywalizującą/podbijającą/zastępującą inną można nazwać kontrkulturą właśnie względem tej innej.

¹⁴ L. Młodinow, *Matematyka niepewności. Jak przypadki wpływają na nasz los*, Warszawa 2009 (dalej Młodinow, *Matematyka...*), s. 199.

¹⁵ Szerzej zob. B. Wojciszke, *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Warszawa 2002 (dalej Wojciszke, *Człowiek...*), s. 81-82 oraz Młodinow, *Matematyka...*, s. 40.

¹⁶ Wolniewicz, s. 134.

¹⁷ Szerzej zob. Chalmers, s. 198-201. Zob. też K. R. Popper, *Wiedza obiektywna. Ewolucyjna teoria epistemologiczna*, Warszawa 1992.

¹⁸ Por. Wolniewicz, s. 108.

charakteru, inteligencji, wiedzy i umiejętności warsztatowych, jak bardzo do tej prawdy będzie w stanie się zbliżyć.

Przybliżaniu się do prawdy bez wątpienia pomagają rzeczowe uzasadnienie stawianych tez, stosowanie mocnej zasady racjonalności¹⁹, spójność logiczna wywodu oraz unikanie wartościujących sądów etycznych i moralnych²⁰, co będę się starał mieć nieustannie na uwadze. W tym miejscu szczególnie chciałbym podkreślić moją neutralność etyczno-moralną względem wszelkich kultur, ideologii, systemów społeczno-gospodarczych, ludzi, postaw, zachowań czy wydarzeń. Oczywiście chodzi o neutralność na potrzeby tej książki, ponieważ prywatnie wartościujących ocen etycznych i moralnych różnych zjawisk jak najbardziej dokonuję. Nie jest jednak rolą poważnego badacza dostarczanie poważnemu Czytelnikowi²¹ pouczeń etyczno-moralnych, lecz rzetelnej wiedzy o zdarzeniach przeszłych i rzetelnych prognoz dotyczących przyszłości²². Ta deklaracja niech mnie zwolni od nieustannego powtarzania w tekście, że tego czy innego człowieka, tej czy innej ideologii, tego czy innego procesu nie oceniam od strony etyczno-moralnej, co byłoby dla Czytelnika po prostu męczące. Nie będę natomiast unikał sądów wartościujących w zakresie oceny ważności faktów²³.

To dążenie do prawdy, o którym była mowa powyżej daje mi pewność, że każdy w tej książce znajdzie stwierdzenia, które mu się nie spodobają, które niekiedy będą wprawiać nawet w bardzo daleko idący dyskomfort. Ludzie bowiem nie chcą prawdy, lecz

¹⁹ Szerzej zob. Such, Szcześniak, s. 36 i 75-77.

²⁰ Podejście oparte na neutralności etycznej (pozbawione sądów wartościujących) zapoczątkował w XIX wieku twórca niemieckiej szkoły historycznej Leopold von Ranke (szerzej zob. Topolski, s. 90-91 oraz Grabski, s. 467-487).

²¹ Mam tu na myśli obie plcie i niech to wyjaśnienie zastąpi każdorazowe łamanie Czytelnika przez Czytelniczkę, co byłoby dla mnie uciążliwe.

²² Por. Modzelewski, *Trzy...*, s. 18.

²³ Por. Modzelewski, *Trzy...*, s. 16.

potwierdzenia swoich przekonań i wyobrażeń, zaś na prawdę, która ich przekonań i wyobrażeń nie potwierdza, reagują niechęcią, wyparciem, a częstokroć wręcz agresją. Żyjący na przełomie XVI i XVII wieku angielski filozof Francis Bacon ujął rzecz w sposób następujący: „Rozum ludzki, skoro raz przyjął pewien pogląd (czy to dlatego, że jest on tradycyjnie uznawany, czy też dlatego, że nam jest przyjemny), wszystko inne ściąga na jego poparcie i potwierdzenie. I choć większa jest może siła i liczba wypadków, które przemawiają przeciwko temu pogładowi, mimo to jednak nie zwraca na nie uwagi i albo je lekceważy, albo wprowadzając pewne drobne rozróżnienie usuwa je i odrzuca – kierując się uprzedzeniem grożącym poważnymi i zgubnymi następstwami, ażeby tylko powaga owych poprzednich koncepcji pozostała niezachwiana”²⁴. We współczesnej psychologii tę podatność ludzi na złudzenia nazywa się między innymi tendencyjnym potwierdzaniem przekonań²⁵. Już w starożytności zjawisko to odnotował Tukidydes z Aten, a jeszcze przed nim zapewne zauważył je nie jeden.

Z kolei żyjący na przełomie XIX i XX wieku francuski socjolog i psycholog, jeden z prekursorów psychologii społecznej, Gustave Le Bon trafnie zauważył, że „ponieważ zmysł krytyczny stanowi bardzo wysoki a rzadki przymiot, podczas gdy zmysł naśladownictwa należy do najszerzej rozpowszechnionych, olbrzymia większość umysłów pojmuje bez rozbioru idee gotowe, dostarczane przez opinię, a podawane przez wychowanie”²⁶. Dodajmy do tego równie trafne spostrzeżenie Roberta Cialdiniego, współczesnego psychologa społecznego: „W mechanicznej konsekwencji tkwi jeszcze jeden, dość perwersyjny urok. Czasami od myślenia odstrasza nas nie

²⁴ F. Bacon, *Novum Organum*, tłum. J. Wikarjak, Warszawa 1955 za: Młodinow, *Matematyka...*, s. 220 i p. 49.

²⁵ Młodinow, *Matematyka...*, s. 220 i przypis 47. Tam dalsza literatura.

²⁶ G. Le Bon, *Psychologia rozwoju narodów*, Warszawa 1897 (dalej Le Bon, *Psychologia rozwoju...*), s. 131.

związany z nim wysilek, lecz wnioski, do jakich moglibyśmy dojść, gdybyśmy się oddali tej czynności. Istnieje bowiem wiele takich rzeczy, z których wolimy nie zdawać sobie sprawy, a popadanie w automatyczny, bezrefleksyjny sposób reagowania skutecznie chroni nas przed nimi. Kryjąc się w fortocy sztywnej konsekwencji, schronić się możemy przed zakusami rozumu²⁷. Krótko mówiąc, brak krytycznego myślenia jest po prostu wygodny i stąd jego powszechność. Podobno Benjamin Franklin powiedział kiedyś, że drzwi mądrości są zawsze otwarte. Tak, to prawda. Rzecz jednak w tym, że większość ludzi woli ich nie przekraczać, ponieważ tak jest wygodniej. Cóż, prawda jest dla silnej i szukającej wyzwań mniejszości, urojenia zaś dla słabej i wygodnej większości. W tym kontekście warto także przywołać stwierdzenie Marka Twaina, że „zanim prawda włoży buty, kłamstwo obiegnie Ziemię”, które szczególnego znaczenia nabiera współcześnie, w epoce informacyjnej.

Gdy zatem rozumnie wziąć powyższe pod uwagę, to po pierwsze, będzie trzeba dojść do wniosku, że nazywanie naszego gatunku jako całości *homo sapiens*, czyli człowiek rozumny, jest nadużyciem, a po drugie, ważniejsze, oczywistością się stanie to, że większość ludzi tych bardzo nielicznych poszukiwaczy i głosicieli prawdy po prostu nie lubi, a częstokroć wręcz nienawidzi. Już w starożytności Platon zauważył, że „nikt nie jest bardziej znienawidzony niż ten, kto mówi prawdę”. Uważam zatem, że skoro prawda to dobro tak słabo zauważalne przez rodzaj ludzki i tak słabo przezeń akceptowane, to jak najbardziej warto się nią zainteresować, co przy okazji nadaje mi sznytu oryginalności w świecie zideologizowanym, zdominowanym przez emocje, bezrefleksyjność i naśladownictwo, w którym ludzie ze stopniami i tytułami naukowymi

²⁷ R. B. Cialdini, *Wynwieranie wpływu na ludzi. Teoria i praktyka*, Gdańsk 2013 (dalej Cialdini), s. 79.

chętnie robią za partyjnych propagandzistów i sztandarowych ideologów, podpierając się przy tym autorytetem słowa „nauka”.

Warto jeszcze odnotować, że w rozumowym dążeniu do prawdy bardzo istotny jest język i jego ograniczenia. Ten język powinien być możliwie obiektywny (neutralny ideologicznie) i precyzyjny²⁸. Znowu jednak trzeba mieć pokorną świadomość, że i tu nie ma szans na osiągnięcie ideału, albowiem nie istnieje język czystych znaczeń²⁹.

W ramach uwag metodologicznych warto ponownie³⁰ zwrócić uwagę na bardzo istotny czynnik, a mianowicie na siłę oddziaływania autorytetu, który także w świecie nauki odgrywa niebagatelną rolę. O ile w życiu codziennym przeciętnego człowieka uleganie autorytetom jest do pewnego stopnia racjonalne, o tyle w nauce narusza zasadę obiektywizmu badań i wprowadza je na drogę dogmatyzacji, tym samym negatywnie wpływając na proces rozumowego dochodzenia do prawdy. W nauce liczyć się powinny fundamenty nauki, o których już wspominałem, a nie bezrefleksyjna wiara w poglądy/ustalenia/twierdzenia tej czy innej osoby, tylko dlatego, że ma na przykład tytuł profesora albo w jakimś stopniu jest się od niej zależnym³¹.

Dodam również, że obiektywizmowi mojej pracy sprzyja, oprócz rzeczy, którymi nie wypada mi się chwalić, kilka istotnych czynników. Po pierwsze, nie jestem członkiem jakiegokolwiek partii politycznej czy innej organizacji politycznej, społecznej lub gospodarczej. Po drugie, nie poddałem niniejszego opracowania tak zwanej procedurze recenzenckiej, a zatem nikt z zewnątrz nie

²⁸ Szerzej zob. Szczurowski, *Podbój...*, s. 28-30.

²⁹ Szerzej zob. Anzenbacher, s. 191-193. Na temat związku pomiędzy rozumem, językiem i rzeczywistością zob. m. in. L. Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*, Warszawa 2011.

³⁰ Szczurowski, *Podbój...*, s. 31.

³¹ Na temat autorytetu i jego siły oddziaływania zob. m. in. Cialdini, s. 224-249. Tam dalsza literatura wraz z wynikami badań.

ingerował w jego treść; jedynymi recenzentami będą Czytelnicy. Po trzecie, tak jak i poprzednio, również wydawca nie ingerował w treść mojej pracy, ograniczając się jedynie do wydrukowania dostarczonego przeze mnie pliku. Po czwarte, tak jak i wcześniej, swoją pracę finansowałem z własnych środków, nie korzystając z jakichkolwiek dofinansowań. Po piąte, uczelnie, z którymi współpracowałem lub współpracuję, a także wszelkie inne organizacje nie miały jakiegokolwiek udziału w powstaniu tej książki. Co więcej, żeby być wolnym od wszelkich sugestii innych osób, nie pokazywałem jej treści przed publikacją nawet znajomym. W końcu po szóste, jestem osobnikiem pozbawionym złudzeń odnośnie jakości gatunku ludzkiego, co czyni życie mniej przyjemnym, ale obiektywizmowi analizy bardzo sprzyja.

Niemniej jednak będę kusił się niekiedy o dokonywanie ocen subiektywnych, do czego upoważniają mnie, jak mniemam, spore doświadczenie życiowe (jestem rocznik 1972), różnorodne doświadczenie zawodowe i wykształcenie oraz bardzo szerokie zainteresowania uwzględniające między innymi nauki o zarządzaniu (w tym zarządzanie strategiczne i zarządzanie finansami firm), historię i historiozofię (w tym nomotetyczne aspekty dziejów ludzkich), nauki polityczne czy psychologię społeczną. Powiem szczerze, że gdybym miał wskazać naukę, która moim zdaniem w najpełniejszy sposób tłumaczy funkcjonowanie społeczności ludzkich, to byłaby to właśnie psychologia społeczna. Dalej uplasowałaby się biologia człowieka, a „nauczycielka życia”, czyli historia zajęłaby dość odległe miejsce. Co innego historiozofia, ale ta mało kogo zajmuje. Nie zmienia to faktu, że w moich oczach królową nauk pozostaje matematyka, która jest po prostu nauką „czystą”.

Jeśli idzie o konstrukcję analizy zasadniczej, to nie zamierzam tu wynajdować koła i skorzystam z tradycyjnie stosowanego w analizie strategicznej przedsiębiorstw podziału przedmiotu badania na otoczenie zewnętrzne oraz wewnątrz analizowanej organizacji, w tym

przypadku Polski³², przy czym otoczenie RP, zgodnie z regułami sztuki, podzielę na dalsze i bliższe. Wykorzystam też takie narzędzia analityczne jak analiza SWOT/TOWS³³ oraz analiza kluczowych czynników sukcesu, o czym szerzej w rozdziałach II, III i IV. Nie ma bowiem żadnych racjonalnych przeciwwskazań do tego, by w analizie strategicznej państwa wykorzystać metody stosowane w analizie strategicznej przedsiębiorstw³⁴. Wystarczy jedynie dokonać niewielkich korekt dostosowujących, co zostanie uczynione. Czynniki poddane przeze mnie analizie każdorazowo opatrzę rzeczowym uzasadnieniem opartym na faktach, danych statystycznych, wynikach badań różnych autorów, zweryfikowanych opiniach, logicznym rozumowaniu i krytycznym podejściu do rzeczywistości. Podkreślam to, ponieważ w polskiej praktyce gospodarczej bardzo często „analiza strategiczna” polega na sporządzeniu wyliczanki czynników bez jakiegokolwiek uzasadnienia, które tym samym stają się zbiorem haseł pozbawionym istotnej wartości analitycznej i zarządczej.

Chcę też zwrócić uwagę Czytelnika na sposób dokonywania przeze mnie ocen. Otóż będzie on miał charakter względny (porównawczy), a zatem taki, który jest oparty na różnych punktach odniesienia. Pozwolę sobie rzecz zobrazować prostymi przykładami. Jeśli Polska w jakiejś kategorii podlegającej ocenie osiąga wynik na

³² W całym tekście stosuję wymiennie określenia „Polska”, „Rzeczpospolita”, „Rzeczpospolita Polska” oraz tytułowy skrót „RP”, a także w sposób uszczegóławiający umowne nazwy „I Rzeczpospolita” (do roku 1795), „II Rzeczpospolita” (lata 1918-1939), „Polska Rzeczpospolita Ludowa”/„PRL” (lata 1944-1989) i „III Rzeczpospolita” (od roku 1989), oczywiście zdając sobie sprawę z tego, że od strony formalno-prawnej ów twór państwowy w poszczególnych okresach był różnie nazywany.

³³ Nazwa tej analizy to skrótowiec od angielskich słów: *Strengths* (siły, mocne strony), *Weaknesses* (słabości, słabe strony), *Opportunities* (szanse), *Threats* (zagrożenia).

³⁴ Szerzej na temat analizy strategicznej i narzędzi w niej wykorzystywanych zob. m. in. G. Gierszewska, M. Romanowska, *Analiza strategiczna przedsiębiorstwa*, Warszawa 2003 (dalej Gierszewska, Romanowska). Zob. też H. Weihrich, *The TOWS Matrix – A Tool for Situational Analysis*, „Long Range Planning”, 15, 2, 1982 (dalej Weihrich), s. 54-66.

poziomie 10 proc., to zanim dokonamy oceny tegoż wyniku trzeba porównawczo sprawdzić wyniki innych państw w tej kategorii, szczególnie tych, z którymi RP rywalizuje, a także odnieść do innych czynników z Polską związanych. Idąc dalej, jeśli Rzeczpospolita w jakiejś kategorii wzmocniła się, ale państwa z nią rywalizujące wzmocniły się jeszcze bardziej, to w istocie przecież osłabła, choć sucha liczba traktowana bezwzględnie mówi co innego. Albo w drugą stronę, był hipotetyczny kryzys i Polska zanotowała spadki w kategoriach gospodarczych. Wtedy odnotowanie przez inne państwa jeszcze większych spadków oznacza wzmocnienie pozycji RP w relacjach z tymi państwami, choć znowu suche liczby oderwane od otoczenia mówią co innego. Krótko mówiąc, każda ocena musi mieć podparcie w jakimś punkcie odniesienia, musi mieć charakter porównawczy. To jest rzecz dla poważnych analityków oczywista i dlatego przepraszam Czytelników, którzy mogą się czuć urażeni tymi tłumaczeniami, mając wrażenie, że obrażam ich inteligencję. Niemniej jednak moje doświadczenie życiowe jasno mi mówi, że dla wielu ludzi sprawa wcale nie jest oczywista, w czym nie ma nic dziwnego, biorąc pod uwagę powszechną skłonność do uproszczeń, a także zwykłą niezajomość zasad analizy. Widać je na przykład w zachwytach nad potęgą Rzeczypospolitej w XVI i XVII wieku (co dotyczy również zawodowych historyków), która pod wieloma względami była potęgą bardziej urojoną niż rzeczywistą.

Na koniec tej części chciałbym podkreślić pewną bardzo ważną rzecz. Otóż punktem wyjścia do niniejszej analizy strategicznej jest długofalowy interes Rzeczypospolitej Polskiej jako państwa. Nie interes innych państw, organizacji międzypaństwowych³⁵, polskich

³⁵ W całej pracy rezygnuję z powszechnie używanego, moim zdaniem błędnie, określenia „międzynarodowy/a/e” na rzecz określenia „międzypaństwowy/a/e”, ponieważ z politycznego, prawnego, gospodarczego, militarnego czy też generalnie po prostu praktycznego punktu widzenia państwo ma charakter nadrzędny względem narodu. Organizacje „międzynarodowe” zrzeszają przecież państwa, a nie narody.

czy zagranicznych przedsiębiorstw, partii politycznych i związków wyznaniowych, piewców tej czy innej ideologii, poszczególnych grup społecznych czy zawodowych, nawet nie interes narodu polskiego czy społeczeństwa RP jako całości, ani też pojedynczych Polaków, lecz właśnie interes Polski jako państwa. Zaznaczam to, ponieważ punkt wyjścia rzutuje na kształt i wyniki analizy. Zatem zanim Czytelnik w trakcie czytania tej książki zacznie w oburzeniu rwać włosy z głowy niech wspomni, z jakiej perspektywy jest ona napisana. Z perspektywy interesu, gdyż to właśnie on odgrywa główną rolę w stosunkach międzypaństwowych. Dopiero nań można ewentualnie nakładać ten czy inny system norm i wartości oraz inne czynniki. Podejście odwrotne jest dla państwa po prostu zgubne, czego historia Rzeczypospolitej niezbitnie dowodzi.

Ktoś mógłby zapytać, dlaczego interes państwa, a nie narodu? Ano dlatego, że to państwo było i jest docelową formą organizacji społeczności ludzkich, o czym szerzej będzie jeszcze mowa, to państwo jest podmiotem prawa, to państwo kształtuje naród i stwarza warunki do jego funkcjonowania. Naród państwa pozbawiony powinien zatem wszelkimi racjonalnymi sposobami dążyć do jego odzyskania, ponieważ bez państwa karłowacieje, a w dłuższej perspektywie wymiera. W polskim kontekście szczególnego znaczenia nabiera słowo „racjonalnymi”...

Struktura pracy i sposób komunikacji

Niniejsza praca składa się z czterech rozdziałów. Pierwszy z nich ma charakter wprowadzający do zasadniczej analizy, która znajduje się w rozdziałach II, III i IV. Ów wprowadzający charakter nie oznacza, że rozdział I jest mniej ważny od pozostałych, wręcz przeciwnie, ma on znaczenie fundamentalne, albowiem ukazuje rzecz bardzo istotną, a mianowicie wielowymiarowe ramy funkcjonowania

społeczności ludzkich na przestrzeni dziejów. Bez zrozumienia tych ram zasadnicza analiza, mająca przecież w dużej mierze charakter prognostyczny, nie miałaby sensu. Ten wprowadzający rozdział ma bardzo duże znaczenie także dlatego, że większość ludzi w ogóle nie rozumie mechanizmów rządzących państwami, społeczeństwami czy pojedynczymi ludźmi.

Zatem rozdział I zacznę od przybliżenia Czytelnikowi różnych podejść do dziejów ludzkich, by przy tej okazji zwrócić uwagę na bardzo ważne kwestie, jakimi są zmienność i cykliczność tych dziejów. Następnie przedstawię główne mechanizmy rządzące zachowaniami ludzkimi, zarówno tymi indywidualnymi, jak i zbiorowymi, wskazując przy tym na istotny podział na mechanizmy naturalne i kulturowe. Przekrojowo omówię także zjawisko rozwoju społeczności ludzkich na różnych płaszczyznach, identyfikując przy tym punkty przełomowe tego rozwoju. Następnie przejdę do przedstawienia kluczowych zagadnień gospodarczych oraz zidentyfikowania głównych wyzwań XXI wieku w ujęciu globalnym. Rozdział zakończę krótkim rysem dziejów Rzeczypospolitej Polskiej pod kątem jej sytuacji obecnej i przyszłej, kładąc główny nacisk na momenty przełomowe tych dziejów.

Dopiero przez pryzmat tych wielowymiarowych ram można sensownie dokonać analizy strategicznej RP, zaczynając od zdefiniowania otoczenia dalszego Polski oraz zidentyfikowania i przeanalizowania czynników z tegoż otoczenia, które będzie można zgodnie z zasadami analizy SWOT/TOWS zakwalifikować, albo jako zagrożenia, albo jako szanse. Właśnie tych kwestii będzie dotyczył rozdział II.

Z kolei w rozdziale III analogicznie zdefiniuję otoczenie bliższe RP oraz czynniki z tego otoczenia, które ponownie zakwalifikuję, albo jako zagrożenia, albo jako szanse.

Gdy już będę miał zidentyfikowane i odpowiednio zakwalifikowane czynniki z otoczenia zewnętrznego Rzeczypospolitej

Polskiej, wtedy przejdę do analizy wewnętrznej, czyli analizy słabych i mocnych stron tego państwa, co będzie miało miejsce w rozdziale IV.

Moje opracowanie zwięźcą wnioski strategiczne i refleksje końcowe wypływające z analizy czynników zewnętrznych i wewnętrznych zawartej w rozdziałach II, III i IV.

Na zakończenie wstępu pozwolę sobie jeszcze skreślić kilka słów na temat sposobu komunikacji z Czytelnikiem. Otóż tradycyjnie już³⁶ nie przedstawiam we wstępie szczegółowego omówienia wykorzystanych źródeł i literatury, albowiem te znajdują się już w przypisach, bibliografii i netografii, a zatem dodatkowe ich przywoływanie byłoby merytorycznie nic nie wnoszącym powtórzeniem, a dodatkowo błędem z punktu widzenia komunikacji nauki, niestety często spotykanym w rozprawach naukowych, szczególnie historycznych. Nie będę też podpierał przypisami wielu stwierdzeń oczywistych czy o charakterze podręcznikowym.

W związku z tym, że zakres merytoryczny pracy jest bardzo szeroki i wymaga korzystania z osiągnięć bardzo wielu dziedzin nauki, musiałem dokonać daleko idącej selekcji wykorzystanych źródeł i literatury, zarówno świadomej, jak i nieświadomej. Co przez to rozumiem? Otóż pisząc o selekcji nieświadomej mam na myśli to, że liczba materiałów źródłowych i opracowań dotyczących poruszonych w mojej książce zagadnień jest tak duża, że obiektywnie nie ma możliwości, żebym się z nimi wszystkimi zapoznał³⁷. Co więcej, i tu przechodzę do selekcji świadomej, także liczba opracowań i materiałów źródłowych, z którymi się zapoznałem, jest zbyt duża, żeby wszystkie tu przywołać. Chcąc zatem uniknąć stworzenia bibliografii i netografii monstrualnych rozmiarów, wybrałem te, które

³⁶ Zob. Szczurowski, *Ród...*, wstęp; Szczurowski, *Podbój...*, wstęp; Szczurowski, *Bitwa...*, wstęp; Szczurowski, *Prusowie...*, wstęp.

³⁷ W samej tylko bazie academia.edu (<https://www.academia.edu/>, dostęp 9.III.2023) znajduje się kilkadziesiąt milionów opracowań z różnych dziedzin nauki, a przecież jest jeszcze całe mnóstwo innych poza nią.

uznałem za najwłaściwsze z punktu widzenia niniejszej analizy. Przedmiotową selekcją nie odbieram jednak Czytelnikowi możliwości weryfikacji przedłożonych stwierdzeń oraz zgłębiania poszczególnych zagadnień. Do tego wystarczające są te pozycje, które przywołałem, a przecież i one mają swoje odniesienia do kolejnych opracowań. Zatem tylko od Czytelnika zależy, jak daleko sięgnie. Oczywiście to, że powołałem się na tę czy inną publikację jeszcze nie oznacza, że się zgadzam ze wszystkim, co jest w niej napisane. Gdy w przypisach nie podaję numerów stron czy rozdziałów znaczy to, że odwołuję się do całości przywołanego opracowania.

Kluczowym elementem komunikacji nauki jest jej język. Nie może ulegać wątpliwości, że obowiązkiem każdego naukowca jest upowszechnianie jego wyników badań, który to obowiązek możemy wyprowadzić już ze starożytnej przypowieści o jaskini Platona³⁸. Nie chodzi tu tylko o opublikowanie tych wyników w świecie naukowym celem poddania ich krytycznej weryfikacji, ale także o szerokie upowszechnienie w świecie pozanaukowym. Oznacza to, że książki naukowe powinny być pisane językiem nie tylko obiektywnym i precyzyjnym, o czym była mowa powyżej, ale i komunikatywnym, jak to ma miejsce w kulturze anglosaskiej (między innymi USA, Australia). Dobrym przykładem jest tu przywoływana wyżej książka Alana Chalmersa z zakresu filozofii nauki, a zatem dziedziny dotyczącej istoty nauki jako takiej. Pokazuje ona, że złożone zagadnienia naukowe można przedstawić w sposób jasny, prosty, żywy, ciekawy i wciągający, jednocześnie ich nie trywializując. Niestety w Polsce rzecz się ma zgoła inaczej, co nie sprzyja upowszechnianiu wiedzy naukowej. Osobiście uważam, że publikowanie przystępnie napisanych książek naukowych (z zachowaniem pełnego aparatu naukowego) jest zdecydowanie lepszym sposobem na upowszechnianie wiedzy naukowej niż

³⁸ Szerzej zob. Anzenbacher, s. 49-52 i 55.

publikowanie tak zwanych książek popularno-naukowych, których fatalną cechą charakterystyczną jest częstokroć brak przypisów, co pozostawia duże pole do nadużyć³⁹, a także bardzo utrudnia odbiorcy weryfikację przedłożonych ustaleń. W związku z powyższym starałem w całej pracy używać możliwie przystępnego i zrozumiałego języka, pamiętając przy tym, że wiedza naukowa powinna, oprócz mocnej zasady racjonalności, o której była mowa powyżej, spełniać także słabszą zasadę racjonalności⁴⁰.

Ponadto, nie okrasilem mojego dzieła mnóstwem fotografii, rysunków, wykresów i tabel, co jest dość częstą praktyką, wręcz przeciwnie, zrezygnowałem z nich zupełnie. Wyjątkowo w tym przypadku nieco utrudniłem Czytelnikowi życie, czyniąc to jednak w dobrej sprawie, albowiem różnego rodzaju obrazy są łatwiejsze w odbiorze niż tekst, co zresztą powoduje, że powszechnie są używane do manipulacji – mają robić wrażenie. Czytanie i rozumienie tekstu wymaga znacznie większego wysiłku intelektualnego niż oglądanie obrazków, a tym samym w znacznie większym stopniu pobudza pracę mózgu, co generalnie znajdują jako rzecz wielce pożyteczną. Jeśli ktoś zatem bardzo lubi obrazki, po prostu niech tej książki nie czyta. Ludzie o wrażliwych serduszkach, a także ci, którzy lubią świadomościową wygodę może lepiej, żeby też jej nie czytali. W tym momencie można się jeszcze wycofać.

Książkę polecam osobom zainteresowanym poruszoną przeze mnie problematyką, których wydaje się być w Polsce coraz więcej, ale przede wszystkim niektórym ludziom wchodzącym w skład elit władzy RP oraz tym, którzy aspirują do bycia tymi elitami w przyszłości, szczególnie tym ostatnim. I żeby było jasne, ja sam, znając swoje ograniczenia, takich aspiracji nie mam.

³⁹ Zob. m. in. <https://prenumeruj.forumakademickie.pl/fa/2015/06/jak-stracic-prestiz/> (dostęp 2.I.2023).

⁴⁰ Na temat tej zasady zob. Such, *Szcześniak*, s. 40.

Bibliografia

1. D. Acemoglu, J. A. Robinson, *Dlaczego narody przegrywają. Źródła władzy, pomyślności i ubóstwa*, Poznań 2014;
2. P. Adamczyk, *Efektywność wydatków na badania i rozwój w krajach Grupy Wyszehradzkiej na tle średniej unijnej*, „Zeszyty Naukowe Małopolskiej Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Tarnowie”, 39 (3), 2018;
3. K. Ajdukiewicz, *Zagadnienia i kierunki filozofii. Teoria poznania. Metafizyka*, Warszawa 1949;
4. Ł. Ambroziak, Ł. Błoński, J. Strzelecki, M. Wąsiński, *Transformacje motorów wzrostu w trzech największych gospodarkach świata*, Warszawa 2021;
5. G. Anders, *Die Antiquiertheit des Menschen. Über die Seele im Zeitalter der zweiten industriellen Revolution*, München 1956;
6. A. Anzenbacher, *Wprowadzenie do filozofii*, Kraków 1992;
7. E. Aronson, *Człowiek – istota społeczna*, Warszawa 2012;
8. E. Aronson, T. D. Wilson, R. M. Akert, *Psychologia społeczna. Serce i umysł*, Poznań 1997;
9. M. S. Baader, C. Oppermann, J. Schröder, W. Schröer, *Independent Investigation into Helmut Kentler's Activities in the Berlin Child and Youth Welfare Services. Summary of the Final Report*, Hildesheim 2020;
10. F. Bacon, *Novum Organum*, tłum. J. Wikarjak, Warszawa 1955;
11. T. Banyś, *Cybernetyczna analiza procesów sterowania międzynarodowego – Metoda doc. Kosseckiego*, „Układ Sił”, 2, 2018;
12. J. Barrat, *Our Final Invention. Artificial Intelligence and the End of the Human Era*, New York 2013;
13. J. Bartosiak, *Pacyfik i Eurazja. O wojnie*, Warszawa 2016;

14. J. Bartosiak, *Rzeczpospolita między lądem a morzem. O wojnie i pokoju*, Warszawa 2018;
15. L. Bebhuk, S. Hirst, *Index Funds and the Future of Corporate Governance. Theory, Evidence, and Policy*, „Columbia Law Review”, 119, 8, 2019;
16. *Belt and Road Economics. Opportunities and Risks of Transport Corridors*, The World Bank 2019;
17. C. Bernstein, B. Woodward, *All the President's Men*, New York 1974;
18. P. Bezat, *Teoria cywilizacji Feliksa Konecznego*, Krzeszowice 2004;
19. R. Białoskórski, Ł. Kiczma, M. Sulek, *Potęga państw 2019. Rankingi potęgometryczne*, Warszawa 2019;
20. T. Bielicki, *O pewnych niesamowitych właściwościach człowieka jako gatunku*, „Nauka”, 2, 2004;
21. J. Bierówka, *Egoizm i altruizm jako niesprzeczne motywy działań człowieka w świetle zasady wzajemności*, „Państwo i Społeczeństwo”, 2, 2009;
22. I. Biezuńska-Małowist, M. Małowist, *Niewolnictwo*, Warszawa 1987;
23. M. Bloch, *Pochwała historii, czyli o zawodzie historyka*, Kęty 2009;
24. M. Bloch, *Społeczeństwo feudalne*, Warszawa 2002;
25. A. Bocheński, *Dzieje głupoty w Polsce. Pamflety dziejopisarskie*, Warszawa 1988;
26. V. A. Boese, N. Alizada, M. Lundstedt, K. Morrison, N. Natsika, Y. Sato, H. Tai, S. I. Lindberg, *Autocratization Changing Nature? Democracy Report 2022*, V-Dem Institute 2022;
27. S. Bohler, *Zachłanny mózg. Jak nienasycony homo sapiens skazuje świat na zagładę*, Łódź 2020;
28. R. Bolonek, *Ocena stanu instytucji w Polsce w latach 2012-2016 we wskaźnikach konkurencyjności*, „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy”, 55, 3, 2018;
29. P. Bortkiewicz, *Czy jest możliwy dialog z islamem?*, „Civitas et Lex”, 3 (11), 2016;

30. N. Bostrom, *Superinteligencja. Scenariusze, strategie, zagrożenia*, Gliwice 2016;
31. M. Botticini, Z. Eckstein, *Garstka wybranych. Jak edukacja ukształtowała dzieje Żydów 70-1492*, Kraków 2014;
32. P. Bourdieu, J.-C. Passeron, *Reprodukcja. Elementy teorii systemu nauczania*, Warszawa 2006;
33. P. Boyer, *I człowiek stworzył bogów...*, Warszawa 2005;
34. P. Brass, *Elite Competition and the Origins of Ethnic and Nationalism* w: J. G. Beramendi, R. Maiz, X. Nunez (red.), *Nationalism in Europe. Past and Present*, Santiago de Compostella 1993;
35. S. Bratkowski, *Nieco inna historia cywilizacji. Dzieje banków, bankierów i obrotu pieniężnego*, Warszawa 2010;
36. F. Braudel, *Historia i trwanie*, Warszawa 1999;
37. F. Braudel, *Gramatyka cywilizacji*, Warszawa 2006;
38. *Briefe Ottos von Bismarck an Schwester und Schwager 1843-1897*, hg. v. H. Kohl, Leipzig 1915;
39. R. Briffault, *The Mothers. The Matriarchal Theory of Social Origins*, New York 1931;
40. A. Bronk, *Podstany nauk o religii*, Lublin 2009;
41. Z. Brzeziński, *Wielka szachownica*, Warszawa 1999;
42. S. Brzozowski, *Listy*, t. 2, Kraków 1970;
43. H. T. Buckle, *History of Civilization in England*, New York 1858;
44. M. Budzisz, *Samotność strategiczna Polski*, Warszawa 2022;
45. J. Burnham, *The Managerial Revolution. What is Happening in the World*, New York 1941;
46. R. Butterwick, *Światło i płomień. Odrodzenie i zniszczenie Rzeczypospolitej (1733-1795)*, Kraków 2022;

47. J. B. Calhoun, *Death Squared. The Explosive Growth and Demise of a Mouse Population*, „Proceedings of the Royal Society of Medicine”, 66, 1973;
48. R. M. Calisi, G. E. Bentley, *Lab and field experiments. Are they the same animal?*, „Horm Behav”, 56, 2009;
49. R. Camus, *Le Grand Remplacement. Introduction au replacisme global*, Paris 2021;
50. M. Castells, *Spółeczeństwo sieci*, Warszawa 2010;
51. M. Castells, *Władza komunikacji*, Warszawa 2013;
52. S. Cat-Mackiewicz, *Niel Broszury emigracyjne 1944*, Kraków 2014;
53. A. F. Chalmers, *Czym jest to, co zwiemy nauką?*, Wrocław 1993;
54. D. Chalmers, *The Singularity. A Philosophical Analysis*, „Journal of Consciousness Studies”, 17, 2010;
55. M. Charlak, M. A. Jakubowski, *Porównanie systemów rozmytych i sztucznych sieci neuronowych*, „Postępy Nauki i Techniki”, 4, 2010;
56. L. M. Chatters, *Religion and Health. Public Health Research and Practice*, „Annual Review of Public Health”, 21, 2000;
57. V. G. Childe, *Man Makes Himself*, London 1936;
58. *China's Belt and Road Initiative in the Global Trade, Investment and Finance Landscape*, OECD 2018;
59. J. A. Chmurzyński, *Natura – kultura: opozycja czy koniunkcja?*, „Kosmos”, 39, 1, 1990;
60. N. Chomsky, *Media Control. The Spectacular Achievements of Propaganda*, New York 2002;
61. E. Christiansen, *Krucjaty północne*, Poznań 2014;
62. R. B. Cialdini, *Wynieranie wpływu na ludzi. Teoria i praktyka*, Gdańsk 2013;
63. C. Clausewitz, *O wojnie*, Warszawa 2022;

64. *Climate Change 2021. The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, IPCC 2021;
65. *Climate Change 2022. Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, IPCC 2022;
66. *Climate Change 2022. Mitigation of Climate Change. Working Group III Contribution to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, IPCC 2022;
67. F. Curta, *Medieval Archaeology and Ethnicity. Where are We?*, „History Compass”, 9, 7, 2011;
68. S. Czubkowska, *Chiniacy trzymają nas mocno. Pierwsze śledztwo o tym, jak Chiny kolonizują Europę, w tym Polskę*, Kraków 2022;
69. E. Czujko-Moszyk, *Sukcesy fińskiego systemu edukacji, czyli dlaczego Finlandia szczyty się jednym z najlepszych systemów szkolnictwa na świecie – porównawcze studium przypadku*, „Studia Edukacyjne”, 48, 2018;
70. R. Dalio, *Principles for Dealing with the Changing World Order. Why Nations Succeed and Fail*, New York 2021;
71. V. Daniele, N. Ostuni, *The burden of disease and the IQ of nations*, „Learning and Individual Differences”, 28, 2013;
72. N. Davies, *Boże igrzysko. Historia Polski*, Kraków 1999;
73. R. Dawkins, *Bóg urojony*, Warszawa 2007;
74. R. Dawkins, *Religii i inne eseje o rozumie i nierozumie*, Katowice 2023;
75. R. Dawkins, *Samolubny gen*, Warszawa 2012;
76. J. Diamond, *Strzelby, żarazki, maszyny. Losy ludzkich społeczeństw*, Warszawa 2000;
77. J. Diamond, *Upadek. Dlaczego niektóre społeczeństwa upadły, a innym się udało*, Warszawa 2007;
78. R. Dmowski, *Mysli nowoczesnego Polaka*, Krzeszowice 2011;

79. R. Dmowski, *Polityka polska i odbudowanie państwa*, t. 1, Warszawa 2016;
80. T. Dołęga-Mostowicz, *Kariera Nikodema Dyżmę*, Warszawa 1997;
81. K. Dunin, *Dawne mazońskie prawo*, Warszawa 1880;
82. G. Dutkiewicz, *O pojęciu i istocie zjawiska elit*, „Colloquium”, 3, 2012;
83. P. Eberhardt, *Geneza niemieckiej koncepcji „Mitteleuropy”*, „Przegląd Geograficzny”, 77, 4, 2005;
84. P. Eberhardt, *Koncepcja Heartlandu Halforda Mackindera*, „Przegląd Geograficzny”, 83, 2, 2011;
85. M. Eliade, *Szamanizm i archaiczne techniki ekstazy*, Warszawa 2021;
86. C. Eppig, C. L. Fincher, R. Thornhill, *Parasite prevalence and the worldwide distribution of cognitive ability*, „Proc Biol Sci”, 277 (1701), 2010;
87. G. Esping-Andersen, *Trzy światy kapitalistycznego państwa dobrobytu*, Warszawa 2010;
88. O. Fallaci, *Sila rozumu*, Warszawa 2004;
89. O. Fallaci, *Wściekłość i duma*, Warszawa 2003;
90. N. Ferguson, *Cywilizacja. Zachód i reszta świata*, Kraków 2013;
91. N. Ferguson, *Potęga pieniądza. Finansowa historia świata*, Kraków 2013;
92. L. Festinger, H. W. Riecken, S. Schachter, *When prophecy fails*, New York 1964;
93. N. Finkelstein, *Przedsiębiorstwo holokaust*, Warszawa 2001;
94. J. Fourquet, *L'Archipel français. Naissance d'une nation multiple et divisée*, Paris 2019;
95. D. E. French, *Early Speculative Bubbles and Increases in the Supply of Money*, Auburn 2009;
96. S. Freud, *Przyszłość pewnego złudzenia* w: S. Freud, *Pisma społeczne*, Warszawa 1998;

97. F. Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, New York 1992;
98. R. Fuller, P. J. Landrigan, K. Balakrishnan, G. Bathan, S. Bose-O'Reilly, M. Brauer i in., *Pollution and health. A progress update*, „Lancet Planet Health”, 6, 2022;
99. P. Fussell, *Class. A Guide Through the American Status System*, New York 1992;
100. A. Gajda, A. Bójko, E. Stoecker, *The vicious circle of stereotypes. Teachers' awareness of and responses to students' gender-stereotypical behaviour*, „PLOS ONE”, 17 (6), 2022;
101. N. Garrett, S. C. Lazzaro, D. Ariely, T. Sharot, *The brain adapts to dishonesty*, „Nature Neuroscience”, 19, 2016;
102. K. Gawlikowski, *Chińskie metamorfozy. Cywilizacja konfucjańska a cywilizacja zachodnia*, Warszawa 2022;
103. E. Gibbon, *Upadek Cesarstwa Rzymskiego na Zachodzie*, Warszawa 2017;
104. G. Gierszewska, M. Romanowska, *Analiza strategiczna przedsiębiorstwa*, Warszawa 2003;
105. M. Gimbutas, *The Civilization of the Goddess. The World of Old Europe*, San Francisco 1991;
106. R. Girard, *Kozioł ofiarny*, Łódź 1987;
107. J. Gizella, *U źródeł współczesnego konformizmu – refleksje nad Psychologią tłumu Le Bona*, „Państwo i Społeczeństwo”, 2, 2006;
108. B. Góralczyk, *Nowy długi marsz. Chiny ery Xi Jinpinga*, Warszawa 2022;
109. A. F. Grabski, *Dzieje historiografii*, Poznań 2003;
110. R. E. Green et al., *A Draft Sequence of the Neandertal Genome*, „Science”, 328, 5979, 2010;
111. R. Grunberger, *Historia społeczna Trzeciej Rzeszy*, Kraków 2022;

112. J. M. Hackathorn, B. K. Ashdown, S. C. Rife, *The Sacred Bed. Sex Guilt Mediates Religiosity and Satisfaction for Unmarried People*, „Sexuality & Culture”, 20, 1, 2016;
113. M. Hajdas, E. Szabela-Pasierbińska, *Metody przewidywania trendów w makroożyczeniu*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 459, 2016;
114. P. Halczuk, *Czy istnieją jakiekolwiek punkty styczne między chrześcijaństwem a islamem?*, „Teologia Praktyczna”, 20, 2019;
115. J. Haldon et al., *History meets palaeoscience. Consilience and collaboration in studying past societal responses to environmental change*, „PNAS”, 115, 13, 2018;
116. W. D. Hamilton, *The genetical evolution of social behaviour. I*, „Journal of Theoretical Biology”, 7, 1, 1964;
117. W. D. Hamilton, *The genetical evolution of social behaviour. II*, „Journal of Theoretical Biology”, 7, 1, 1964;
118. R. D. Hare, *Psychopaci są wśród nas*, Kraków 2021;
119. S. Harris, *Koniec wiary. Religia, terror i przyszłość rozumu*, Nysa 2012;
120. H. Hazlitt, *Inflacja. Wróg publiczny nr 1*, Warszawa 2007;
121. *Health at a Glance 2023. OECD Indicators*, OECD 2023;
122. P. Heather, *Upadek Cesarstwa Rzymskiego*, Poznań 2006;
123. G. W. F. Hegel, *The Philosophy of History*, Kitchener 2001;
124. E. S. Herman, N. Chomsky, *Manufacturing Consent. The Political Economy of the Mass Media*, London 1994;
125. P. Hofheinz, *Yes, You Can Win in Eastern Europe*, „Fortune”, 16 May 1994;
126. J. T. Hryniewicz, *Gospodarze źródła globalnego przywództwa USA i pozycja Europy Wschodniej w perspektywie 10-15 lat*, „Studia Regionalne i Lokalne”, 4 (50), 2012;

127. J. J. Hublin, A. Ben-Ncer, S. Bailey et al., *New fossils from Jebel Irhoud, Morocco and the pan-African origin of Homo sapiens*, „Nature”, 546, 2017;
128. P. Hudson, *The Industrial Revolution*, London 1992;
129. S. P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York 1996;
130. S. P. Huntington, *Trzecia fala demokratyzacji*, Warszawa 2009;
131. K. Izak, *Leksykon organizacji i ruchów islamistycznych*, Warszawa 2014;
132. M. Jankowiak, *What Does the Slave Trade in the Saqaliba Tell Us about Early Islamic Slavery?*, „International Journal of Middle East Studies”, 49, 1, 2017;
133. M. Jarosz (red.), *Manowce polskiej prywatyzacji*, Warszawa 2001;
134. K. Jasiecki, *Deficyt merytokracji i legitymizacja władzy politycznej* w: A. Rychard, H. Domański (red.), *Legitymizacja w Polsce. Niestający kryzys w zmieniających się warunkach?*, Warszawa 2010;
135. K. Jasikowska, M. Palasz, *Za pięć dwunasta koniec świata. Kryzys klimatyczno-ekologiczny głosem wielu nauk*, Kraków 2022;
136. S. Jones, *The archaeology of ethnicity. Constructing identities in the past and present*, London 1997;
137. M. Jurkowska, *Kulturowe i polityczne aspekty mitu Między morza* w: J. Ławski, N. Maliutina (red.), *Odessa i Morze Czarne jako przestrzeń literacka*, Białystok-Odessa 2018;
138. M. Kaku, *Wizje. Czyli jak nauka zmieni świat w XXI wieku*, Warszawa 2000;
139. S. Kamosiński, *Eksploracja przedsiębiorczości w Polsce po 1988 roku. Przyczyny i skutki (do 1 maja 2004)*, „UR Journal of Humanities and Social Sciences”, 2 (27), 2023;
140. I. Kant, *O wiecznym pokoju. Zarys filozoficzny*, Wrocław 1995;

141. A. Kaplan, M. Haenlein, *Siri, Siri, in my hand. Who's the fairest in the land? On the interpretations, illustrations, and implications of artificial intelligence*, „Business Horizons”, 62, 1, 2019;
142. N. S. Kardashev, *Transmission of Information by Extraterrestrial Civilizations*, „Soviet Astronomy”, 8, 2, 1964;
143. J. Karnowski, M. Karnowski, W. Kieżun, *Okradli nas jak okradli Afrykę*, „W Sieci”, 21-27 października 2013;
144. K. Karoń, *Historia antykultury*, Warszawa 2018;
145. I. X. Kendi, *How to Be an Antiracist*, New York 2019;
146. H. Kissinger, *Dyplomacja*, Warszawa 2021;
147. J. Kochan, *Socjalizm*, Warszawa 2013;
148. W. Konarski, *Selected Dysfunctions of Statehood during the Polish-Lithuanian Commonwealth and Critical Conclusions for Today*, „Polish Political Science Yearbook”, 52 (2), 2023;
149. F. Koneczny, *Biżantynizm niemiecki*, „Przegląd Powszechny”, 176, 1927;
150. F. Koneczny, *Cywilizacja żydowska*, Londyn 1974;
151. F. Koneczny, *O ład w historii. Z dodatkami o twórczości i wpływie Konecznego*, Londyn 1977;
152. F. Koneczny, *O wielości cywilizacji*, Kraków 1935;
153. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku;
154. *Koran*, przekład M. Czachorowski, Białystok 2018;
155. M. Kornat, *Europa międzywojenna wobec rządów Józefa Piłsudskiego. Interpretacje „samoograniczającej się dyktatury” (1926-1935)*, „Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi”, 32, 2010;

156. J. Kossecki, *Cybernetyka społeczna*, Warszawa 1981;
157. J. Kossecki, *Czy świat zmierza do jedności czy różnorodności? Analiza cybernetyczna procesów globalizacji* w: R. Stefański (red.), *Jedność i różnorodność – wyzwanie globalizacji*, Toruń-Kielce 2008;
158. J. Kossecki, *Metacybernetyka*, Warszawa 2015;
159. J. Kossecki, *Podstawy nowoczesnej nauki porównawczej o cywilizacjach. Socjologia porównawcza cywilizacji*, Katowice 2003;
160. J. Kossecki, *Tajniki sterowania ludźmi*, Warszawa 1984;
161. T. Kotarbiński, *Pisma etyczne*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź 1987;
162. J. Kotkin, *The Coming of Neo-Feudalism. A Warning to the Global Middle Class*, New York 2020;
163. D. Koutsoyiannis, C. Onof, Z. W. Kundzewicz, A. Christofides, *On Hens, Eggs, Temperatures and CO₂. Causal Links in Earth's Atmosphere*, „Sci”, 5 (3), 35, 2023;
164. A. M. Kowalski, M. A. Weresa, *Polska. Raport o konkurencyjności 2023. Znaczenie przedsiębiorczości w kształtowaniu przewag konkurencyjnych*, Warszawa 2023;
165. Z. Koza, R. Lew, E. Kulczycki, P. Stec, *Who Controls the National Academic Promotion System. An Analysis of Power Distribution in Poland*, „SAGE Open”, 13 (2), 2023;
166. *Kronika Thietmara*, tłum. M. Z. Jedlicki, Kraków 2002;
167. Z. W. Kundzewicz, *Zmiany klimatu, ich przyczyny i skutki – obserwacje i projekcje*, „Landform Analysis”, 15, 2011;
168. H. Küng, *Projekt Weltethos*, München 1999;
169. E. Kwiatkowski, *Dysproporcje. Rzecz o Polsce przeszłej i obecnej*, Kraków 1932;

170. P. Lane, *The Industrial Revolution. The Birth of the Modern Age*, New York 1978;
171. S. Latkowski, M. Majewski, *Afera podsłuchowa. Taśmy „Wprost”*, Poznań 2014;
172. G. Le Bon, *Psychologia rozwoju narodów*, Warszawa 1897;
173. G. Le Bon, *Psychologia tłumu*, Lwów 1930;
174. S. Leciejewski, M. Szykiewicz, *Algorithmicity of Evolutionary Algorithms*, „Studies in Logic, Grammar and Rhetoric”, 63, 1, 2020;
175. M. Leśniak, *W złote prostytucji. Od prostytucji sakralnej do pracy seksualnej – refleksje socjologa* w: R. Kowalczyk, M. Leśniak (red.), *Prostytucja. Studium zjawiska*, Kraków 2013;
176. T. C. Lewellen, *Antropologia polityczna. Wprowadzenie*, Kraków 2010;
177. H. Mackinder, *Geograficzna oś historii*, Częstochowa 2009;
178. M. Margielewski, *Dubaj łączy zbudowany*, Warszawa 2022;
179. M. Margielewski, *Koszmar arabskich służących*, Warszawa 2021;
180. M. Margielewski, *Modelki z Dubaju*, Warszawa 2021;
181. K. Marx, *Kapitał. Krytyka ekonomii politycznej*, t. I-III oraz (IV), Warszawa 1951-1966;
182. J. A. Matthews, K. R. Briffa, *The ‘Little Ice Age’. Re-evaluation of an evolving concept*, „Geografiska Annaler”, 87, 1, 2005;
183. M. Mazur, *Cybernetyczna teoria układów samodzielných*, Warszawa 1966;
184. M. Mazur, *Cybernetyka i charakter*, Warszawa 1999;
185. E. Mączyńska, *Restrukturyzacja przedsiębiorstw w procesie transformacji gospodarki polskiej*, t. I, Warszawa 2001;

186. T. McDonald, *Follow the money. Winners and losers in the evolution of global currency mobility regulation*, „Społeczeństwo i Polityka”, 1 (38), 2014;
187. A. Meddeb, *Choroba islamu*, Warszawa 2017;
188. R. Michels, *Political Parties. A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*, New York 1915;
189. M. Midlarsky (red.), *Handbook of War Studies*, Boston 1989;
190. J. Mikołajec, *Islam a przestrzeń geograficzna – refleksja historyczno-geograficzna*, „Nurt SVD”, 1, 2016;
191. S. Milgram, *Obedience to authority*, New York 1974;
192. C. Miller, *Wielka wojna o chipsy. Jak USA i Chiny walczą o technologiczną dominację nad światem*, Warszawa 2023;
193. L. Młodinow, *Matematyka niepewności. Jak przypadki wpływają na nasz los*, Warszawa 2009;
194. L. Młodinow, *Nieświadomy mózg. Jak to, co dzieje się za progiem świadomości, wpływa na nasze życie*, Warszawa 2016;
195. D. Mochon, M. I. Norton, D. Ariely, *Getting off the hedonic treadmill, one step at a time. The impact of regular religious practice and exercise on well-being*, „Journal of Economic Psychology”, 29, 5, 2008;
196. L. Moczulski, *Geopolityka. Potęga w czasie i przestrzeni*, Warszawa 2023;
197. G. Modelski, *Long Cycles in World's Politics*, London 1987;
198. J. A. Modliński, P. Gręda, M. Kęska, G. Ptak, *Gamety, zarodek – i co dalej?* w: R. Słowiński (red.), *Człowiek – od kiedy?*, Poznań 2013;
199. K. Modzelewski, *Barbarzyńska Europa*, Warszawa 2004;
200. K. Modzelewski, *Trzy modele historiografii*, „Nauka”, 2/2009;
201. A. Morelli, *Principes élémentaires de propagande de guerre*, Bruxelles 2001;
202. H. J. Morgenthau, *Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace*, Boston 2006;

203. R. A. Mundell, *A Theory of Optimum Currency Areas*, „The American Economic Review”, 51 (4), 1961;
204. D. Murray, *Przedziwna śmierć Europy. Imigracja, tożsamość, islam*, Poznań 2017;
205. D. Murray, *Wojna z Zachodem. Najwyższy czas obalić niespójne argumenty krytyków Zachodu*, Poznań 2022;
206. V. C. Müller, N. Bostrom, *Future Progress in Artificial Intelligence. A Survey of Expert Opinion* w: V. C. Müller (red.), *Fundamental Issues of Artificial Intelligence*, Cham 2016;
207. *Myszę więc jestem... Aforyzmy, maksymy, sentencje*, oprac. C. i J. Glenskowie, Opole 1986;
208. A. Namboodiripad, N. C. Namboodiripad, *Predicting the Timeline for Earth Achieving Kardashev Scale Type 1 Status*, „Journal of Science and Technology”, 6, 1, 2021;
209. P. Nathanson, K. K. Young, *Spreading Misandry. The Teaching of Contempt for Men in Popular Culture*, Montreal & Kingston-London-Ithaca 2001;
210. F. Naumann, *Mitteleuropa*, Berlin 1915;
211. F. Nietzsche, *Wola mocy. Próba przemiany wszystkich wartości. Studia i fragmenty*, Warszawa 2015;
212. E. Nowicka, M. Głowacka-Grajper (red.), *Świat człowieka – świat kultury. Antologia tekstów klasycznej antropologii*, Warszawa 2009;
213. A. Nowicki, *Centralne kategorie filozofii Giordana Bruna*, Warszawa 1962;
214. K. Oblój, *Strategia sukcesu firmy*, Warszawa 2000;
215. S. B. Ortner, *Czy kobieta ma się tak do mężczyzny jak „natura” do „kultury”?* w: T. Holówka (red.), *Nikt nie rodzi się kobietą*, Warszawa 1982;
216. P. Pacuła, *Symptomy neoizolacjonizmu w USA*, „Bezpieczeństwo Narodowe”, 19, III, 2011;
217. R. F. Paloutzian, C. L. Park (red.), *Handbook of the psychology of religion and spirituality*, New York 2013;

218. E. Papada, D. Altman, F. Angiolillo, L. Gastaldi, T. Köhler, M. Lundstedt, N. Natsika, M. Nord, Y. Sato, F. Wiebrecht, S. I. Lindberg, *Defiance in the Face of Autocratization. Democracy Report 2023*, V-Dem Institute 2023;
219. G. Parker, *Crisis and Catastrophe. The Global Crisis of the Seventeenth Century Reconsidered*, „The American Historical Review”, 113, 4, 2008;
220. I. Parmar, *The Issue of State Power. The Council on Foreign Relations as a Case Study*, „Journal of American Studies”, 29 (1), 1995;
221. *Paths of productivity growth in Poland. A firm-level perspective*, The World Bank 2022;
222. T. Pawelec, *Dzieje i nieświadomość. Założenia teoretyczne i praktyka badawcza psychologii*, Katowice 2004;
223. S. Pääbo, *The diverse origins of the human gene pool*, „Nature Reviews Genetics”, 16, 2015;
224. T. Perz, *Biologiczne korzenie kultury w ujęciu Konrada Lorenza*, „Edukacja Humanistyczna”, 2 (39), 2018;
225. T. Perz, *Natura ludzka w ujęciu Rogera Scrutona w kontekście wniosków etologicznych Jerzego Chmurnyńskiego*, „Studia Paradyskie”, 31, 2021;
226. *Pieniądz cyfrowy banku centralnego*, NBP 2021;
227. J. Pieriegud, *Wykorzystanie megatrendów do analizy przyszłościowego rozwoju sektorów gospodarki* w: J. Gajewski, W. Paprocki, J. Pieriegud (red.), *Megatrendy i ich wpływ na rozwój sektorów infrastrukturalnych*, Gdańsk 2015;
228. T. Piketty, *Kapitał w XXI wieku*, Warszawa 2015;
229. Piotr z Dusburga, *Kronika ziemi pruskiej*, tłum. S. Wyszomirski, Toruń 2011;
230. *PISA 2022 Results. The State of Learning and Equity in Education*, Vol. I, OECD 2023;
231. *Polacy-Żydzi 1939-1945. Wybór źródeł*, oprac. A. K. Kunert, Warszawa 2001;

232. J. Pomorski, *Polityzacja/mitologizacja historii, czyli w czym neuronauka (i metodologia) może pomóc badaczowi historii najnowszej?*, „Historia@Teoria”, 4, 6, 2017;
233. K. R. Popper, *Wiedza obiektywna. Ewolucyjna teoria epistemologiczna*, Warszawa 1992;
234. K. Z. Poznański, *Wielki przełom. Klęska polskich reform*, Warszawa 2000;
235. M. Price, *Africans, too, carry Neanderthal genetic legacy*, „Science”, 367, 6477, 2020;
236. B. Przybylski, „Megatrendy” we współczesnym świecie. Perspektywa europejska, „Forum Pedagogiczne”, 9, 2/1, 2019;
237. R. B. Reich, *The Limping Middle Class*, „New York Times”, September 3, 2011;
238. E. M. Remarque, *Trzej towarzysze*, Warszawa 1990;
239. *Risk Analysis for 2016*, Frontex 2016;
240. *Rocznik Demograficzny 2022*, GUS 2022;
241. M. Rogoza, M. Marchlewska, D. Szczepańska, *Why dark personalities participate in politics?*, „Personality and Individual Differences”, 186, A, 2022;
242. Z. B. Romanow, *Historia myśli ekonomicznej w zarysie*, Poznań 1997;
243. E. Romer, *Przyrodzone podstawy Polski historycznej*, Lwów 1912;
244. E. Romer, *Ziemia i państwo. Kilka zagadnień geopolitycznych*, Lwów-Warszawa 1939;
245. N. Rosenberg, L. E. Birdzell, Jr., *Historia kapitalizmu*, Kraków 1994;
246. R. Rosenthal, L. Jacobson, *Pygmalion in the classroom*, „The Urban Review”, 3, 1968;
247. T. Roszak, *The Making of a Counter Culture. Reflections on the Technocratic Society and Its Youthful Opposition*, Garden City 1969;

248. P. L. Roth, C. A. Bevier, P. Bobko, F. S. Switzer III, P. Tyler, *Ethnic group differences in cognitive ability in employment and educational settings. A meta-analysis*, „Personnel Psychology”, 54 (2), 2001;
249. J. P. Rushton, A. R. Jensen, *Thirty years of research on race differences in cognitive ability*, „Psychology, Public Policy, and Law”, 11, 2, 2005;
250. B. Russell, *Unpopular Essays*, New York 1950;
251. E. Russell, *Evolutionary History. Uniting History and Biology to Understand Life on Earth*, Cambridge 2011;
252. M. Sadowski, *Dżihad – święta wojna w islamie*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego”, 5, 8, 2013;
253. P. A. Samuelson, W. D. Nordhaus, *Ekonomia*, Poznań 2012;
254. *Scenariusze rozwojowe Polski w perspektywie roku 2050*, raport dla MliR, Warszawa 2019;
255. S. Schneider, *Świadome maszyny. Sztuczna inteligencja i projektowanie umysłów*, Warszawa 2021;
256. J. A. Schumpeter, *Kapitalizm, socjalizm, demokracja*, Warszawa 2009;
257. J. A. Schumpeter, *Teoria rozwoju gospodarczego*, Warszawa 1960;
258. J. C. Scott, *Jak udomowiono człowieka. U początków historii pierwszych państw*, Warszawa 2023;
259. R. Scruton, *Animal Rights and Wrongs*, Glasgow 2000;
260. T. Sharot, *Nasz wpływowy i uległy umysł. Jak mózg daje nam siłę wywierania wpływu na innych*, Warszawa 2018;
261. A. Słonimski, *O drażliwości Żydów*, „Wiadomości Literackie”, 35, 31 sierpnia 1924;
262. P. Słowiński, *Boginie zła, czyli kobiety okrutne, żądne władzy i nystępane*, Chorzów 2010;

263. B. Sobański, B. Kmieciak, „Eksperyment Kentlera” z perspektywy prawno-historycznych analiz i refleksji, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka”, 20 (1), 2021;
264. H. Song, *Wojna o pieniądze. Prawdziwe źródła kryzysów finansowych*, Koberzyce 2010;
265. P. Sorokin, *Modern Historical and Social Philosophies*, New York 1963;
266. P. Sorokin, *Social and Cultural Dynamics*, Boston 1957;
267. J. Sowa, *Fantomowe ciało króla. Peryferyjne zmagania z nowoczesną formą*, Kraków 2011;
268. R. Spalding, *Wojna bez zasad. Chiński plan dominacji nad światem*, Warszawa 2022;
269. O. Spengler, *Zmierzch Zachodu. Zarys morfologii historii powszechnej*, Warszawa 2014;
270. M. Spitzer, *Cyfrowa demencja. W jaki sposób pozbawiamy rozumu siebie i swoje dzieci*, Słupsk 2013;
271. M. Spruell, *An Examination of the Ecological and Social Problems Caused by the Predominant Economic System and Possible Alternative Business Models for a More Sustainable and Equitable Future*, Master's Thesis, Munich Business School 2016;
272. N. J. Spykman, *The Geography of the Peace*, New York 1944;
273. N. Stern, *The Economics of the Climate Change. The Stern Review*, Cambridge 2007;
274. J. E. Stiglitz, *Euro. W jaki sposób wspólna waluta zagraża przyszłości Europy*, Warszawa 2017;
275. H. Storhaug, *Islam. Jedenasta plaga*, Katowice 2017;
276. M. Stout, *Socjopaci są wśród nas*, Kraków 2021;

277. W. J. Strawbridge, R. D. Cohen, S. J. Shema, G.A. Kaplan, *Frequent attendance at religious services and mortality over 28 years*, „Am J Public Health”, 87 (6), 1997;
278. J. Strzelczyk, *Słowianie połabscy*, Poznań 2002;
279. J. Such, M. Szczęśniak, *Filozofia nauki*, Poznań 2000;
280. P. Surdel, *Mysł jak człowiek biznesu. Przedsiębiorczość to stan umysłu. Jak dostrzegać okazje oraz nowe możliwości i wykorzystywać je w polskich realiach*, Gliwice 2012;
281. L. Sykulski, *Geopolityka a bezpieczeństwo Polski*, Warszawa 2018;
282. J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej*, Warszawa 2002;
283. P. Szczurowski, *Bitwa nad rzeką Sirgune*, Sandomierz 2020;
284. P. Szczurowski, *Historia Szczurowskich – pięć wieków w ziemi lwowskiej, zawsze na Mazowszu*, „Rocznik Kałuszyński”, 14, 2014;
285. P. Szczurowski, *Impact of the Covid-19 pandemic on major indices of the world's largest stock exchanges*, „Humanum”, 40 (1), 2021;
286. P. Szczurowski, *Impact of the Covid-19 pandemic on share prices of the world's largest corporations*, „Humanum”, 44 (1), 2022;
287. P. Szczurowski, *Podbój Prus w XIII wieku. Przyczyny „krzyżackiego” sukcesu*, Sandomierz 2019;
288. P. Szczurowski, *Prusowie – Prusai*, Sandomierz 2021;
289. P. Szczurowski, *Ród heraldyczny Prus na Mazowszu w XIII-XVI wieku*, Sandomierz 2018;
290. P. Szczurowski, *Uwarunkowania restrukturyzacji jednoosobowych spółek Skarbu Państwa na przykładzie sektora spirytusowego*, rozprawa doktorska, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie 2005;
291. L. Szot, *Miedzy wolnością a upolitycznieniem mediów publicznych*, „Przegląd Politologiczny”, 2, 2020;
292. P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2002;

293. J. Szujski, *O fałszywej historii jako mistrzyni fałszywej polityki*, Kraków 1877;
294. P. Szukalski, *Czy w Polsce nastąpi powrót do prostej zastępowalności pokoleń?*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica”, 231, 2009;
295. H. Šimo, *O etyce niezależnej Tadeusza Kotarbińskiego*, „Analiza i Egzystencja”, 46, 2019;
296. R. Tadeusiewicz, M. Szaleniec, *Leksykon sieci neuronowych*, Wrocław 2015;
297. N. N. Taleb, *Czarny łabędź. Jak nieprzewidywalne zdarzenia rządzą naszym życiem*, Poznań 2020;
298. *The 2021 Ageing Report. Economic & Budgetary Projections for the EU Member States (2019-2070)*, European Commission 2021;
299. *The Long View. How will the global economic order change by 2050?*, PwC 2017;
300. *The State of the World's Forests 2020. Forests, biodiversity and people*, FAO and UNEP 2020;
301. J. Tittenbrun, *Ekonomiczny sens prywatyzacji. Spór o wyższość własności prywatnej nad publiczną*, Poznań 1995;
302. J. Tittenbrun, *Kapitalizm patrymonialny*, „Przegląd Zachodni”, 2, 2000;
303. J. Topolski, *Metodologia historii*, Warszawa 1984;
304. A. J. Toynbee, *A Study of History*, t. I-XII, London-New York-Toronto 1934-1961;
305. *Transport i logistyka jako strategiczna branża dla polskiej gospodarki*, PITD 2019;
306. *Transport intermodalny na Nowym Jedwabnym Szlaku. Analiza potencjału, bariery i szanse*, PITD 2020;
307. Tukidydes, *Wojna peloponeska*, Warszawa 1988;
308. K. Twardowski, *O dostojęństwie Uniwersytetu*, Poznań 1933;
309. E. B. Tylor, *Cywilizacja pierwotna. Badania rozwoju mitologii, filozofii, wiary, mony, sztuki i zmyczajów*, t. I-II, Warszawa 1896-1898;
310. S. Tzu, *Sztuka wojny*, Warszawa 2009;

311. J. D. Unwin, *Sex and Culture*, London 1934;
312. J. Vogt, *Upadek Rzymu*, Warszawa 1993;
313. K. Waszyńska, *Od religii do biznesu. Formy prostytucji na przestrzeni lat – odniesienia do współczesności* w: R. Kowalczyk, M. Leśniak (red.), *Prostytucja. Studium zjawiska*, Kraków 2013;
314. A. Webster, *Thoughts on a 'Corporatocracy'*, „The New York Times”, August 14, 2008;
315. H. Wehrich, *The TOWS Matrix – A Tool for Situational Analysis*, „Long Range Planning”, 15, 2, 1982;
316. G. Węgrzyn, *Recenzenci i recenzje. Kryzys recenzowania*, „Debaty PAU”, III, 2016;
317. D. Wężowicz-Ziółkowska, *Przemoc symboliczna albo o społecznych warunkach ewolucji memetycznej*, „Teksty z Ulicy. Zeszyt memetyczny”, 11, 2007;
318. R. H. Wheeler, *Climate. The Key to Understanding Business Cycles. With a Forecast of Trends Into the 21st Century*, Linden 1983;
319. A. Wierciński, *Magia i religia. Szkice z antropologii religii*, Kraków 2010;
320. L. Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*, Warszawa 2011;
321. B. Wojciszke, *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Warszawa 2002;
322. B. Wojciszke, *Psychologia społeczna*, Warszawa 2011;
323. K. Wojczal, *Trzecia dekada. Świat dziś i za 10 lat*, Zielona Góra 2021;
324. R. P. Wolff, B. Moore Jr, H. Marcuse, *A Critique of Pure Tolerance*, Boston 1970;
325. B. Wolniewicz, *W stronę rozumu*, Warszawa 2015;
326. A. Wolek, *Słabe państwo*, Kraków-Warszawa 2012;
327. *Working time in 2019-2020*, Eurofound 2021;

328. *World Economic and Social Survey 2017. Reflecting on seventy years of development policy analysis*, United Nations 2017;
329. R. Wraga, *Geopolityka, strategia i granice*, Tel-Aviv 1943;
330. R. Wrangham, *The Goodness Paradox. The Strange Relationship Between Virtue and Violence in Human Evolution*, New York 2019;
331. C. Wright Mills, *Elita władzy*, Warszawa 1961;
332. W. Wrzosek, *O myśleniu historycznym*, Poznań 2009;
333. D. Wyrwińska, *Co się dzieje z mężczyznami? Analiza dyskursów dotyczących kryzysu męskości w artykułach prasowych oraz internetowych*, „Working Papers”, 2, 2020;
334. J. A. Zajdel, *Limes inferior*, Warszawa 2000;
335. M. Zaleska, *Wybrane trendy w bankowości centralnej*, „Bank i Kredyt”, 53 (3), 2022;
336. A. Zamojski, *Cywilizacja turańska Feliksa Koniecznego – założenia teoretyczne oraz współczesna egzemplifikacja*, „The Peculiarity of Man”, 27, 2018;
337. K. Zdulski, *III Rzesza a świat islamu*, Łódź 2009;
338. Ł. Zegarowicz, A. Wildowicz-Giegiel, *Wspieranie działalności B+R a efekt nypychania w krajach OECD*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu”, 475, 2017;
339. Ł. Zegarowicz, *Efektywność instrumentów polityki fiskalnej wspierających działalność badawczo-rozwojową*, rozprawa doktorska, Uniwersytet w Białymstoku 2022;
340. É. Zemmour, *Francuskie samobójstwo*, Kraków 2022;
341. Z. Zielińska, *Mechanizm sejmikowy i klientela radziwiłłowska za Sasów*, „Przegląd Historyczny”, 62/3, 1971;
342. C. Znamierowski, *Elita i demokracja*, Warszawa 1991;
343. J. Żakowski, N. Chomsky, *Na lewo od ściany*, „Polityka”, 6 lipca 2004.

Netografia

1. <http://eng.sectesco.org/>
2. <http://kkhp.pl/>
3. http://web.archive.org/web/20190614224959/https://www.paho.org/hq/index.php?option=com_content&view=article&id=6803:2012-therapies-change-sexual-orientation-lack-medical-justification-threaten-health&Itemid=1926&lang=en
4. <http://www.racionalista.pl/kk.php/s,5440>
5. <http://www.racionalista.pl/kk.php/s,6908/q,Homo.sovieticus.8211.spor.o.czlowieka>
6. <https://akademiarozstania.pl/przyczyny-rozwodow-statystyki-i-najczestsze-powody-rozpadu-malzenstwa>
7. <https://aleo.com/pl/blog/produktywnosc-pracy-w-polsce/>
8. <https://antyweb.pl/gpt-4-co-potrafi>
9. <https://barometrprawa.pl/>
10. <https://biznes.gazetaprawna.pl/artykuly/1126100,randall-g-holcombe-o-kapitalizmie-kolesiow.html>
11. <https://biznesalert.pl/koalicja-klimatyczna-redukcja-emisji-neutralnosc-klimatyczna-2040/>
12. <https://businessinsider.com.pl/biznes/rozwoj-osobisty/wladza-przyciaga-psychopatow-pewien-profesor-tlumaczy-przyczyny-tego-zjawiska/5wy9063>
13. <https://businessinsider.com.pl/finanse/zloza-w-polsce-to-nie-tylko-wegiel-i-miedz-co-skrywa-polska-ziemia/m09rfc6>
14. <https://businessinsider.com.pl/gielda/wiadomosci/tak-mozna-chronic-oszczednosci-przed-inflacja-jest-kilka-wyprobowanych-sposobow/mhgk1xr>

15. <https://businessinsider.com.pl/gospodarka/makroekonomia/polski-dlug-publiczny-pozza-budzetem-rosnie-jak-na-drozdach/k3r48z2>
16. <https://businessinsider.com.pl/gospodarka/rosnie-polski-eksport-zywnosci-czego-sprzedajemy-najwiecej/28g7srv>
17. <https://businessinsider.com.pl/gospodarka/swinoujscie-zielone-swiatlo-dla-budowy-terminalu-kontenerowego/zbs6f9q>
18. <https://businessinsider.com.pl/lifestyle/luksus/klasa-srednia-w-polsce-gospodarka-w-2017-roku/lhzgvk0>
19. <https://businessinsider.com.pl/praca/zaczelo-sie-gigant-chce-zastapic-tyysiace-pracownikow-sztuczna-inteligencja/zr4whx3>
20. <https://businessinsider.com.pl/prawo/firma/afera-w-ncbir-firmy-traca-miliony-zlotych-pojda-do-sadow/ctesf65>
21. <https://businessinsider.com.pl/rozwoj-osobisty/gdzie-pracuja-psyhopaci-zawody-ktore-najczesciej-wybieraja/5czyvvz>
22. <https://businessinsider.com.pl/technologie/inwestor-chatgpt-sztuczna-inteligencja-uwolni-ludzi-jest-tez-zla-wiadomosc/4svdvqy>
23. <https://businessinsider.com.pl/technologie/nowe-technologie/unia-ureguje-rozwoj-ai-musk-chce-go-zatrzymac-rewolucja-ma-swoje-pierwsze-ofiary/4r79wjy>
24. <https://businessinsider.com.pl/twoje-pieniadze/praca/czy-pracujesz-z-socjopata-oto-jak-mozna-go-rozpoznać/xzpzwx3>
25. <https://businessinsider.com.pl/twoje-pieniadze/sztabki-zlota-i-frakcyjne-monety-bulionowe-polacy-szukaja-okazji-w-metalach/612g7je>
26. <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/ilu-jest-katolikow-w-polsce-juz-ponad-6-mln-mniej-sa-oficjalne-dane/f2lnf23>
27. <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/polacy-sa-niemal-najbardziej-rozbrojeni-w-europie/10dt58q>
28. <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/zamieszki-we-francji-spladrowane-sklepy-plonace-auta-i-szkoly-kraj-pograzaja-sie-w/q1pvf9g>
29. https://ciekaweliczy.pl/sprawnosć_sadow_2021/

30. https://cortecs.org/wp-content/uploads/2017/01/23.30_Grand_remplacement_Renaud_Camus_BLONDIN_MAMY_MARTIN_McGUIGAN_SHAHA_SPELO.pdf
31. <https://crn.pl/aktualnosci/nowa-fabryka-czipow-powstanie-w-polsce/>
32. <https://cyberdefence24.pl/polityka-i-prawo/polskie-polprzewodniki-rzadchce-zdobyc-unijne-pieniadze>
33. <https://cyclesresearchinstitute.org/cycles-research/weather/wheeler/>
34. <https://cyfrowa.rp.pl/globalne-interesy/art17997741-1984-w-2020-rokurusza-system-totalnej-kontroli-miliarda-ludzi>
35. <https://data.oecd.org/emp/hours-worked.htm>
36. <https://data.worldbank.org/country/CN>
37. <https://data.worldbank.org/country/US>
38. https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.CD?most_recent_value_desc=true
39. https://data.worldbank.org/indicator/NE.IMP.GNFS.CD?most_recent_value_desc=true
40. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=PL>
41. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=SE>
42. https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?most_recent_value_desc=true
43. <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?view=map>
44. <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=NY.GDP.MKTP.CD&country>
45. <https://datascience.eu/pl/Kategoria/uczenie-maszynowe/>
46. <https://datascience.eu/pl/uczenie-maszynowe/zrozumienie-sieci-lstm/>
47. <https://de.reseauinternational.net/lobsolescence-de-lhomme-par-gu%CC%88nther-anders-1956/>

48. https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/2363/Bibliometria_metoda_analizy_i_oceny_dorobku_naukowego_historzykow_najnowszych_dziejow_Polski.pdf
49. <https://defence24.pl/geopolityka/tajwan-podaje-rok-chinskiej-inwazji-na-wyspe>
50. <https://defence24.pl/przemysl/cv90-nowej-generacji-dla-szwecji>
51. <https://defence24.pl/przemysl/samowystarczalnosc-w-produkcji-ukladow-scalonych-chodzi-o-strategiczne-bezpieczenstwo-polski>
52. <https://defence24.pl/przemysl/szwecja-kupuje-nowe-ppk>
53. <https://defence24.pl/sily-zbrojne/armie-swiata-sily-obrony-finlandii>
54. <https://defence24.pl/sily-zbrojne/armie-swiata-sily-obrony-szwecji>
55. <https://defence24.pl/sily-zbrojne/armie-swiata-sily-zbrojne-norwegii>
56. <https://defence24.pl/sily-zbrojne/dymisje-najwazniejszych-dowodcow-wojska-polskiego-aktualizacja>
57. <https://defence24.pl/sily-zbrojne/finlandia-sie-zbroi-dwukrotny-wzrost-budzetu-w-cztery-lata-komentarz>
58. <https://defence24.pl/sily-zbrojne/ozywione-rakiety-bronia-baltyku>
59. <https://defence24.pl/sily-zbrojne/polskie-f-16-beda-staly-na-strazy-nieba-islandii>
60. <https://defence24.pl/sily-zbrojne/wielkie-zmiany-w-wojsku-polskim-jaka-bedzie-armia-za-dekade-analiza>
61. <https://defence24.pl/wiadomosci/bialoruskie-smiglowce-jednak-nad-polska-aktualizacja>
62. <https://dziecisawazne.pl/7-bledow-systemu-powszechniej-edukacji-7-wskazowek-poprawe-jakosci-zycia-szkole/>
63. <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00071/default/table?lang=en>
64. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Crime_statistics

65. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20220516-2>
66. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/DDN-20230309-1>
67. <https://en-academic.com/dic.nsf/enwiki/5655988>
68. <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/;3913853>
69. <https://energetyka24.com/elektroenergetyka/analizy-i-komentarze/ceny-energii-nas-uderza-dlaczego-i-co-z-tym-zrobic-komentarz>
70. <https://euroislam.pl/berlin-znow-porachunki-imigranckich-gangow/>
71. <https://euroislam.pl/szwecji-jaka-znali-polacy-juz-nie-bedzie/>
72. <https://euromaidanpress.com/2022/07/25/national-minorities-of-russian-federation-discuss-its-deimperialization-in-prague/>
73. <https://eurydice.org.pl/systemy-edukacji-w-europie/finlandia>
74. <https://fakty.tvn24.pl/fakty-o-swiecie/panstwa-zadluzaja-sie-na-potege-onz-alarmuje-ze-hamuje-to-rozwoj-biedniejszych-krajow-7224808>
75. <https://finanse.gazetaprawna.pl/artykuly/8531149,budzet-panstwa-2023-fikcja-deficyt-fundusze-kontrola.html>
76. <https://forsal.pl/artykuly/574219,emiraty-ucza-sie-zyc-bez-ropy-tu-wszystko-musi-byc-najwieksze-na-swiecie.html>
77. <https://forsal.pl/artykuly/700652,niemiecki-cud-gospodarczy-fakty-i-mity.html>
78. <https://forsal.pl/artykuly/1087335,prywatyzacja-w-polsce-fakty-i-mity.html>
79. <https://forsal.pl/artykuly/1397847,tehran-times-konferencja-w-warszawie-to-antyiranska-kampania-dezinformacji.html>
80. <https://forsal.pl/artykuly/1455727,tim-marshall-xxi-wiek-bedzie-sukcesem-polski-politycznym-i-gospodarczym.html>

81. <https://forsal.pl/biznes/handel/artykuly/8552569,kraje-z-najwiekszym-eksportem-na-swiecie-ranking.html>
82. <https://forsal.pl/biznes/przemysl/artykuly/8595726,polprzewodniki-lokalizacja-fabryk-potegi-jak-dziala-ten-biznes.html>
83. <https://forsal.pl/finanse/notowania/artykuly/8604968,rezerwy-zlota-chiny-mocno-rosna-alternatywa-dla-dolara.html>
84. <https://forsal.pl/galeria/741018,surowce-mineralne-w-polsce-mapy-gaz-lupkowy-tight-oil-ropa-naftowa-wegiel-kamienny-wegiel-brunatny-miedz-siarka.html>
85. <https://forsal.pl/gospodarka/artykuly/8102404,waszyngton-kontra-dolina-krzemowa.html>
86. <https://forsal.pl/gospodarka/artykuly/9427673,niemieckie-firmy-maja-problemy-ze-splata-dlugow-sa-najgorsze-w-europi.html>
87. <https://forsal.pl/swiat/chiny/artykuly/8341662,handel-chin-swiat-eksport-import-polska-dane-2021.html>
88. <https://forsal.pl/swiat/chiny/artykuly/8539268,chiny-zajma-tajwan-do-2027-roku-wiceszef-cia-xi-jinping-chce-miec-taka-opcje.html>
89. <https://forsal.pl/swiat/chiny/artykuly/8558350,nowy-jedwabny-szlak-daleko-do-kresu.html>
90. <https://forsal.pl/swiat/unia-europejska/artykuly/8626375,niemcy-daja-budzet-ue-25-mld-euro-otrzymuja-132-mld-euro-rocnie.html>
91. <https://forsal.pl/swiat/unia-europejska/artykuly/8742621,ktore-kraje-sa-platnikami-netto-a-ktore-najbardziej-korzystaja-z-budzetu-ue.html>
92. <https://forsal.pl/transport/lotnictwo/artykuly/9319522,cpk-przyniesie-setki-miliardow-zysku-wiadomo-kiedy-inwestycja-zwroci.html>
93. <https://forumakademickie.pl/wp-content/uploads/2023/08/Raport-wersja-krotka-final-forum-akademickie.pdf>
94. https://frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Annula_Risk_Analysis_2016.pdf

95. <https://frontierindia.com/10-principles-of-military-propaganda-we-study-the-work-of-anna-morelli-which-is-always-relevant/>
96. <https://gadzetomania.pl/przelomowe-odkrycie-polakow-fotowoltaika-przy-nim-sie-kryje,6825781094271904a>
97. <https://geografia24.pl/surowce-mineralne-polski/>
98. <https://geopolityka.net/leszek-sykowski-zbrodnia-i-mit/>
99. <https://globenergia.pl/ponad-21-energii-pochodzilo-z-oze-miks-energetyczny-i-struktura-produkcji-energii-w-polsce-w-2022-r/>
100. <https://gospodarka.dziennik.pl/news/artykuly/8376957,szwecja-obronnosc-pkb-wojna-rosja-ukraina.html>
101. <https://granthornton.pl/polskie-prawo-najbardziej-chwiejne-w-historii/>
102. <https://greenfdc.org/belt-and-road-initiative-about/>
103. <https://greenfdc.org/countries-of-the-belt-and-road-initiative-bri/>
104. <https://historia.org.pl/2021/08/02/bajonskie-zarobki-prezydenta-premiera-i-poslow-w-miedzywojennej-polsce-ii-rp-byla-eldorado-dla-urzednikow/>
105. <https://historia.org.pl/2022/05/14/uss-kcarsarge-wplynal-na-baltyk-to-amerykanski-okret-desantowy-o-mozliwosciach-lotniskowca/>
106. <https://i.pl/regulacje-seksualne-a-zachowania-kulturowe-czyli-ksiazka-prorocza/ar/c1-17719083>
107. <https://ideologia.pl/farmy-wertykalne/>
108. <https://ifstudies.org/ifs-admin/resources/reports/ifs-strongerfamilies-final-1.pdf>
109. <https://infobrics.org/>
110. <https://infosecurity24.pl/za-granica/trzecia-fala-wojny-gangow-w-szwecji-pomoc-wojska-nieczbedna>

111. <https://infosecurity24.pl/za-granica/zabojstwo-dwoch-kibicow-podejrzany-zamachowca-zatrzymany>
112. <https://innpoland.pl/176562,ile-warte-sa-zloza-w-ukrainie>
113. <https://instytuticas.wordpress.com/2018/09/22/cybernetyczna-analiza-procesow-sterowania-miedzynarodowego-cz-1-metoda-doc-kosseckiego/>
114. <https://investor.vanguard.com/corporate-portal/>
115. <https://inwestycje.pl/gospodarka/cpk-zwroci-sie-panstwu-w-12-lat/>
116. <https://inzynieria.com/budownictwo/rankingi/65768,najwieksze-gospodarki-swiata-top-30,pozycja-rankingu-najwieksze-gospodarki-swiata-w-2022-r->
117. <https://inzynieria.com/paliwa/rankingi/64409,50-najwiekszych-producentow-ropy-naftowej-ranking-2022,pozycja-rankingu-opec-z-najwiekszym-wplywem-na-rynek>
118. https://irp.cdn-website.com/7781f760/files/uploaded/Global_China_2049_Initiative.pdf
119. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20000941037/U/D20001037Lj.pdf>
120. <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20040540535/U/D20040535Lj.pdf>
121. <https://isdpeu/content/uploads/2018/06/Made-in-China-Backgrounder.pdf>
122. https://ithardware.pl/aktualnosci/kanada_zaniepokojona_negatywna_reakcja_na_zamrozenie_kont_bankowych_protestujacych-24552.html
123. <https://itwiz.pl/czy-myslenie-ma-przyszlosc-w-erze-cyfryzacji/>
124. <https://klastrowodorowy.pl/o-mozliwosciach-jakie-daje-wdrozenie-technologie-wodorowych-w-polsce-i-na-swiecie,163,pl>
125. <https://klubjagiellonski.pl/2022/06/26/polska-krajem-samobojcow-pilnie-potrzebujemy-skutecznej-polityki-prewencyjnej/>

126. <https://klubjagiellonski.pl/2023/12/17/amerykanski-wywiad-donosi-rosja-szykuje-sie-na-wojne-z-polska-termin-2028-rok/>
127. <https://krakow.naszemiasto.pl/krakow-wynagrodzenia-na-uczelniach-siegaja-dna-zwiazkowcy/ar/c5-8983197>
128. <https://kresy.pl/wydarzenia/w-wielka-podmiane-ludnosci-kraju-wierzy-61-proc-francuzow/>
129. <https://kuke.com.pl/rynki-swiatowe/gospodarka-australii>
130. <https://lukasiewicz.gov.pl/europejski-ranking-innowacyjnosci/>
131. <https://miesiecznik.forumakademickie.pl/czasopisma/fa-4-2023/plagiatowe-wykopalisko-w-toruniu%E2%80%A9/>
132. <https://miesiecznik.forumakademickie.pl/czasopisma/fa-7-8-2022/punktowa-demoralizacja-nauki%E2%80%A9/>
133. <https://miesiecznik.forumakademickie.pl/czasopisma/fa-7-8-2023/miedzy-prawem-a-etyka%E2%80%A9/>
134. <https://miesiecznik.forumakademickie.pl/czasopisma/fa-9-2021/plagiaty-bylego-rektora-ug%E2%80%A9/>
135. <https://miesiecznik.forumakademickie.pl/czasopisma/fa-11-2020/stara-sprawa-w-nowym-swietle%E2%80%A9/>
136. <https://miesiecznik.forumakademickie.pl/czasopisma/fa-12-2022/kolejny-plagiat-na-ul-%E2%80%A9/>
137. <https://mises.pl/artikul/holcombe-kapitalizm-kumoterski-produkt-uboczny-duzego-rzadu>
138. <https://mitsmr.pl/a/kazimierz-szpotanski-mistrz-motywacji-na-trudne-czasy/DbANkf0TR>
139. <https://muzeumwarszawy.pl/prawobrzeczni-kazimierz-szpotanski/>
140. <https://mycompanypolska.pl/artikul/fintechy-w-polsce-rosna-jak-grzyby-po-deszczu-%22liczba-podmiotow-wzroslo-o-79-procent%22/11532>
141. <https://mzr.pl/bog/>

142. <https://natemat.pl/511651,zelenski-w-onz-sugerowal-ze-polska-pomaga-rojsj-chodzi-o-embargo-na-zboze>
143. <https://nbp.pl/wp-content/uploads/2022/09/raport-cbdc.pdf>
144. <https://next.gazeta.pl/next/7,151003,29452560,czeski-cud-dzietnosci-to-zadna-magia-stoja-za-nim-lepsze-uslugi.html>
145. <https://nfaetyka.wordpress.com/>
146. <https://nfajw.wordpress.com/>
147. <https://noizz.pl/big-stories/jak-wyglada-zycie-kobiet-w-omanie-z-milosci-to-wspolcuje/nwe9w5z>
148. <https://nowakonfederacja.pl/habilitacje-z-sufitu-przepisane-doktoraty-plagiaty-i-nierzetelnosci-naukowe-mnoza-sie-w-polskiej-nauce/>
149. <https://nowakonfederacja.pl/miedzy-erozja-implozja-bartosiak-nie-ma-racji-w-sprawie-przyszlosci-swiata/>
150. <https://nowakonfederacja.pl/wolek-iii-rzeczpospolita-slabosc-panstwa-jako-slabosc-instytucji/>
151. <https://observer.com/2017/01/muslim-population-europe-religion-growing-worldwide/>
152. <https://obserwatorgospodarczy.pl/2022/08/03/rzadowe-wydatki-na-badania-i-rozwoj-w-polsce-62-euro-na-osobe/>
153. <https://obserwatorgospodarczy.pl/2022/11/08/produktywnosc-musi-wzrosnac-jezeli-chcemy-dogonic-zachod/>
154. <https://obserwatorgospodarczy.pl/2023/01/10/inwestycje-w-polsce-sa-niskie-i-nieefektywne-za-co-nalezy-sie-rozga-dla-pis/>
155. <https://obserwatorgospodarczy.pl/2023/02/28/pol-biliona-zlotych-na-sprzet-dla-wojska-czyli-mon-na-zakupach/>
156. <https://obserwatorgospodarczy.pl/2023/07/16/czeski-cud-demograficzny-sie-skonczyl-dzietnosc-w-czechach-zanurkowala/>

157. <https://obserwatorgospodarczy.pl/2023/08/30/who-are-you-czyli-jak-chinczy-pociagaja-za-sznurki-w-who/>
158. <https://obserwatorgospodarczy.pl/2023/10/04/wydatki-na-badania-niemcy-czechy-czy-wegrzy-zostawiaja-nas-w-tyle/>
159. <https://odi.org/en/about/our-work/global-china-2049-initiative/>
160. <https://oecs.pl/wp-content/uploads/2020/08/Raport-edukacja.pdf>
161. <https://oko.press/mezczyzni-plemniki-otylosc-plodnosc>
162. <https://oko.press/polki-i-polacy-imigranci-z-krajow-afrykanskich-badania>
163. <https://oko.press/pzpn-dyskryminuje-juniorki-ze-wzgledu-na-plec-i-glupio-sie-tlumaczy>
164. <https://openstax.org/books/psychologia-polska/pages/7-5-pomiar-inteligencji>
165. <https://otwartanauka.pl/analysis/case-studies/otwarte-recenzje-naukowe-warsztaty-openaire-2020>
166. <https://pch24.pl/kolejna-partia-polityczna-domaga-sie-legalizacji-pedofilii-psycholog-to-zaburzenie-nie-orientacja/>
167. <https://pesa.pl/kolejowa-premiera-roku-pesa-zaprezentowala-lokomotywe-wodorowa-na-trako/>
168. https://pfr.pl/dam/jcr:9895616c-f6bb-4e4f-a053-5e27355288c4/PFR_Innowacje_202003.pdf
169. https://pie.net.pl/wp-content/uploads/2023/02/Tygodnik-PIE_7-2023.pdf
170. <https://poland.mfa.gov.by/pl/exportby/>
171. <https://poland.tw/web/tajwan/informator-ekonomiczny>
172. <https://policja.pl/pol/aktualnosci/206040,W-Polsce-jeden-z-najmniejszych-wskaznikow-przestepstw-w-Unii-Europejskiej.html>

173. <https://polskieradio24.pl/42/259/artikul/3174952,polskie-porty-morskie-dynamicznie-sie-zmieniaja-inwestycje-zaplanowane-na-kilka-nastepnych-lat>
174. <https://polskieradio24.pl/130/5925/artikul/3001063,od-lizbony-po-wladzywostok-prof-reginiazacharski-wielkich-projektow-nie-konczy-sie-z-dnia-na-dzien>
175. <https://polskiobserwator.de/aktualnosci/usa-ostregaja-niemcow-stany-zjednoczone-ostrezenie-koniec-niemiec-jest-bliski/>
176. <https://portal.pti.org.pl/zloto-dla-polakow-na-akademickich-mistrzostwach-swiata-w-programowaniu-zespolowym-acm-icpc>
177. <https://portalstoczniovy.pl/rozwieranie-mitow-czyli-zestawienie-roznic-pomiedzy-fregatami-korwetami-i-kutrami-rakietowymi/>
178. <https://ppej.pl/aktualnosci/polskie-elektrownie-jadrowe-uzyskaly-decyzje-o-ustaleniu-lokalizacji-dla-elektrowni-jadrowej-na-pomorz>
179. <https://prenumeruj.forumakademickie.pl/fa/2015/06/jak-stracic-prestiz/>
180. <https://prostaekonomia.pl/spekulacja-rola-funkcje/>
181. <https://ptsp.pl/automatyzacja-pracy-megatrendy/>
182. <https://ptsp.pl/megatrendy/>
183. <https://ptsp.pl/migracje-ludnosci-nasilaja-sie-megatrendy-2050/>
184. <https://ptsp.pl/przyszlosc-demokracji-i-nowe-modele-rzadzenia-megatrendy-2050/>
185. <https://ptsp.pl/utrata-bioroznorodnosci-megatrendy-2050/>
186. <https://ptsp.pl/wzrost-populacji-swiata-i-jego-konsekwencje-megatrendy-2050/>
187. <https://pulsmedycyny.pl/jak-roznice-w-budowie-mozgu-kobiet-i-mezczyzn-wplywaja-na-ich-zdolnosci-941487>
188. <https://pulsmedycyny.pl/na-co-umieraja-polacy-najnowsze-dane-nizp-pzh-1174706>

189. <https://racjonalista.tv/palestynska-intersekcjonalnosc-z-nazistami/>
190. <https://receptomat.pl/post/zo/otylosc-w-polsce-i-na-swiecie>
191. https://report.ipcc.ch/ar6/wg1/IPCC_AR6_WGI_FullReport.pdf
192. https://report.ipcc.ch/ar6/wg2/IPCC_AR6_WGII_FullReport.pdf
193. <https://samorząd.infor.pl/wiadomosci/6414513,zmiany-traktatow-uczadne-panstwo-nie-zglosilo-sprzeciwu-polska-wniosla-zastrzezenia.html>
194. <https://samorząd.pap.pl/kategoria/aktualnosci/gus-juz-we-wszystkich-województwach-ujemny-przyrost-naturalny>
195. https://sep.com.pl/pdf/inne/Kazimerz_Szpotanski.pdf
196. <https://sip.lex.pl/orzeczenia-i-pisma-urzedowe/pisma-urzedowe/22652-udzial-i-rola-rzeczypospolitej-polskiej-oraz-184655021>
197. <https://space24.pl/pojazdy-kosmiczne/systemy-nosne/polska-rakieta-perun-narodziny-gwiazdy-wideo>
198. <https://sport.dziennik.pl/pilka-nozna/artykuly/132502,tunezyjczycy-zbeszczescili-marsylianke.html>
199. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/handel/obroty-towarowe-handlu-zagranicznego-ogolem-i-wedlug-krajow-w-okresie-styczen-grudzien-2022-roku,1,125.html>
200. <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/ludnosc/ludnosc-stand-istruktura-ludnosci-oraz-ruch-naturalny-w-przekroju-terytorialnym-stand-iniu-30-czerwca,6,35.html>
201. <https://stat.gov.pl/spisy-powszechne/nsp-2021/nsp-2021-wyniki-wstepne-wstepne-wyniki-narodowego-spisu-powszechnego-ludnosci-i-mieszkancow-2021-w-zakresie-struktury-narodowo-etnicznej-oraz-jezyka-kontaktow-domowych,10,1.html>
202. https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=AVE_HRS
203. <https://strategyandfuture.org/>

204. <https://strategyandfuture.org/o-co-nam-chodzilo-z-centralnym-portem-komunikacyjnym/>
205. <https://strefabiznesu.pl/nowy-zasilek-dla-kazdego-co-to-jest-bezwarunkowy-dochod-podstawowy-kto-mialby-go-dostawac-co-miesiac/ar/c3-16486207>
206. <https://strefaeducacji.pl/edukacja-w-polsce-wymaga-zmian-ekspert-proponuje-rozwiazania-sama-zdawalnosc-to-za-malo-nie-kazdy-uczen-musi-miec-wyzsze/ar/c5-16953779>
207. <https://teslatelegraph.com/2023/04/27/blackrock-and-vanguard-the-two-giants-that-own-everything/>
208. <https://time.com/collection/davos-2019/5502592/china-social-credit-score/>
209. <https://tvn24.pl/biznes/z-kraju/stopy-procentowe-decyzja-rpp-czlonek-rpp-ludwik-kotecki-komentuje-7342317>
210. <https://tvn24.pl/go/programy,7/filmy-dokumentalne-odcinki,74501/odcinek-1268,S00E1268,1223761>
211. <https://tvn24.pl/polska/czlowiek-chce-zyc-ra210747-3698558>
212. <https://ug.edu.pl/news/pl/725/kryje-w-mozgu-psychopaty-wysluchaj-wykladu-online>
213. <https://vimeo.com/277513964>
214. <https://vod.tvp.pl/filmy-dokumentalne,163/sztuczna-inteligencja-jutra,396790>
215. <https://warsawinstitute.org/pl/kryzys-migracyjny-w-usa-zdominowal-amerykanska-scene-polityczna/>
216. <https://web.archive.org/web/20110507071734/http://www.meritum-news.com/NAUKA/2009/02/czy-ludzie-o-czarnej-skorze-sa-glupsii/>
217. <https://wei.org.pl/2022/aktualnosc/katarzynaszumlewicz/woke-kultura-przesady-i-cynicznych-ofiar/>

218. <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,173952,25791147,radziejewski-ta-epidemia-moze-przebudowac-swiat-trafila-w.html>
219. <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,190451,30296204,guru-polskiej-geopolityki-jacek-bartosiak-moze-stracic-doktorat.html>
220. <https://wiadomosci.wp.pl/cud-w-parczewie-wiemy-co-widza-na-tym-zdjeciu-polacy-6904096185707232a>
221. <https://wiadomosci.wp.pl/zelenski-chce-zmian-w-onz-widzi-szczegolna-role-dla-niemiec-6943830875638496a>
222. <https://wiez.pl/2021/03/15/przez-niemal-pol-wieku-w-niemczech-funkcjonowal-ruch-dazacy-do-legalizacji-pedofilii-wstrzasajacy-raport/>
223. <https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/machiavelli-traktat-o-ksieciu.html>
224. <https://woo.opec.org/chapter.php?chapterNr=312>
225. <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/average-iq-by-country>
226. <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/crime-rate-by-country>
227. <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/jerome-fourquet-rozbite-spoleczenstwo-rosnace-podzialy-archipelagi-wysp/>
228. <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/malgorzata-wanke-jakubowska-dlaczego-uniwersytety-przestaja-byc-kolebka-elit-intelektualnych/>
229. <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/malgorzata-wanke-jakubowska-jesli-nie-umiesz-matematyki-nie-znaczy-ze-jestes-humanista/>
230. <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/pepites/najlepsze-uczelnie-na-swiecie-2022-2023/>
231. <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/prof-andrzej-jajszczyk-polska-nauka-przegrywa-wyscig/>
232. <https://www.abc.net.au/news/2016-01-11/european-migrant-crisis-triggers-gender-imbalance/7076924>

233. <https://www.academia.edu/>
234. <https://www.agh.edu.pl/aktualnosci/info/uniwersytet-w-czasach-bezmyslnosci-wyklad-inauguracyjny>
235. <https://www.agropolska.pl/agrobiznes/oto-najwiekszy-na-swiecie-eksporter-produktow-rolno-spozywczych,1336.html>
236. <https://www.aiib.org/en/index.html>
237. <https://www.bankier.pl/wiadomosc/9-wykresow-o-slubach-i-rozwodach-Polakow-7716897.html>
238. <https://www.bankier.pl/wiadomosc/26-wykresow-o-Chinach-ktore-warto-zobaczyc-7702178.html>
239. <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Cyfrowy-pieniadz-z-data-waznosci-Chinczyzy-przechodza-do-kolejnego-etapu-testow-8091944.html>
240. <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Norwegia-sie-zbroi-Chce-osiagnac-cel-NATO-na-zbrojenia-do-2026-roku-8533541.html>
241. <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Przelomowa-decyzja-w-USA-Sad-Najwyzszy-zakazal-stosowania-kryteriow-rasowych-w-rekrutacji-na-studia-8570361.html>
242. <https://www.bankier.pl/wiadomosc/RPP-obniza-stopy-procentowe-pazdziernik-2023-8622823.html>
243. <https://www.bbc.com/news/uk-politics-18519395>
244. <https://www.blackrock.com/pl>
245. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2022-10-26/xi-s-vow-of-world-dominance-by-2049-sends-chill-through-markets>
246. <https://www.bmfsfj.de/resource/blob/121226/0509c2c7fc392aa88766bdfacaf9d39b/gutachten-zur-entwicklung-der-gewalt-in-deutschland-data.pdf>
247. <https://www.brookings.edu/essay/the-long-game-chinas-grand-strategy-to-displace-american-order/>
248. <https://www.cashless.pl/report/mapa-polskiego-fintechu-2022.pdf>

249. https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2023/K_005_23.PDF
250. <https://www.cbs.gov.il/en/mediarelease/Pages/2022/Population-of-Israel-on-the-Eve-of-2023.aspx>
251. <https://www.cda.pl/video/3304984e1>
252. <https://www.cda.pl/video/10556273>
253. <https://www.cda.pl/video/12595308e5>
254. <https://www.cda.pl/video/166145277>
255. https://www.centrala-lotow-sanitarnych.pl/blog/kraje-z-najlepszym-system-opieki-zdrowotnej-na-swiecie_7578.html
256. <https://www.cfr.org/>
257. <https://www.chip.pl/2019/11/chinski-system-zaufania-spolecznego-coraz-bardziej-ingeruje-w-zycie-obywateli>
258. <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/religions/>
259. <https://www.circ.pl/artykuly/materialy-problemowe/180718-technologie-wodorowe-szansa-dla-polski-toczy-sie-gra,-kto-bedzie-tworca-patentow,-kupowanych-na-calym-swiecie>
260. <https://www.circ.pl/artykuly/opinie/176097-opiec-swiatowy-popyt-na-rope-naftowa-osiagnie-rekord-ok-2030-r,-pозniej-bedzie-spadac>
261. <https://www.circ.pl/pliki/2/globalneochlodz.pdf>
262. <https://www.comarch.pl/o-firmie/centrum-prasowe/aktualnosci/korporacja/comarch-otwiera-biuro-w-japonii/>
263. <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/climate-change/climate-external-policy/>
264. <https://www.consilium.europa.eu/pl/policies/climate-change/eu-climate-action/>

265. https://www.cpnbp.pl/__data/assets/pdf_file/0007/336175/polskie_rezerwy_zlota.pdf
266. <https://www.deutschland.de/pl/topic/wirtschaft/warum-ist-die-deutsche-wirtschaft-so-stark-sieben-gruende>
267. <https://www.dobreprogramy.pl/@antar/roman-kluska-niestrudzony-tworca-potegi-optimusa,blog,114805>
268. <https://www.dw.com/pl/ministerstwo-ds-samotno%C5%9Bci-niemcy-walcz%C4%85-z-now%C4%85-chorob%C4%85-spo%C5%82eczn%C4%85/a-62133098>
269. <https://www.dw.com/pl/przemoc-na-basenach-berlin-szukarozwi%C4%85zania/a-66285055>
270. <https://www.e-counseling.com/articles/does-briffaults-law-apply-to-humans/>
271. <https://www.ecologyandsociety.org/vol14/iss2/art32/>
272. <https://www.edunews.pl/system-edukacji/szkoly/5784-po-wizycie-w-helsinkach-jak-naprawde-dziala-finski-system-edukacyjny>
273. <https://www.epfl.ch/research/domains/bluebrain/>
274. <https://www.euractiv.pl/section/praca-i-polityka-spoleczna/news/dochod-podstawowy-finlandia-guy-standing-helsinki-zus/>
275. <https://www.fao.org/3/ca8642en/CA8642EN.pdf>
276. <https://www.farmer.pl/produkcja-roslinna/globalny-indeks-bezpieczenstwa-zywnosciowego-na-ktorym-miejsce-polska,125343.html>
277. <https://www.focus.pl/artykul/jzyk-ktrym-si-posugujemy-zmienia-nasz-osobowo>
278. <https://www.focus.pl/artykul/krew-na-metkach>
279. <https://www.forbes.com/powerful-people/list/>

280. <https://www.gaz-system.pl/pl/terminal-lng/terminal-lng-dane-techniczne.html>
281. <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/848537,psl-wybory-pawlak.html>
282. <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/937296,biznas-niemiecki-za-wspolpraca-od-lizbony-do-wladystoku.html>
283. <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1186426,ustawa-opanstwie-narodu-zydowskiego-izrael.html>
284. <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/1329185,wywiad-mazurka-z-romanem-kluska.html>
285. <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/8697902,chiny-tajwan-macron-francja.html>
286. <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/kraj/artykuly/8725522,rakieta-rosyjska-polska-bydgoszcz-nato.html>
287. <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8519307,chiny-europa-srodkowa-17-plus-1-litwa-lotwa-estonia.html>
288. <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/swiat/artykuly/8633870,vonder-leyen-uc-pe-szczepionki-przesluchanie-covid-19.html>
289. <https://www.globalfirepower.com/countries-comparison-detail.php?country1=united-states-of-america&country2=china>
290. <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php>
291. <https://www.gold.org/goldhub/research/gold-demand-trends/gold-demand-trends-q3-2023/central-banks>
292. <https://www.gov.pl/attachment/02ee5371-8ae8-4bfb-8a5e-32738db359fd>
293. <https://www.gov.pl/attachment/26b9e606-6564-45e1-989e-0ac80d4e394f>
294. <https://www.gov.pl/attachment/de3d4c38-23eb-43dd-b187-4176cb5ea29d>
295. <https://www.gov.pl/web/etiopia/relacje-dwustronne>

296. <https://www.gov.pl/web/hpk-polska-wschodnia/eurostat-opublikowane-dotyczace-nakladow-na-badania-i-rozwoj>
297. <https://www.gov.pl/web/klimat/polska-strategia-wodorowa-do-roku-2030>
298. <https://www.gov.pl/web/nigeria/ie>
299. <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologia/informacje-o-panstwach-i-wspolpracy-gospodarczej-z-polska>
300. <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/sady-pracuja-szybciej>
301. <https://www.heritage.org/index/ranking>
302. <https://www.hoplofobia.info/teoria-wielkiej-podmiany/>
303. <https://www.humanbrainproject.eu/en/>
304. <https://www.investopedia.com/articles/markets/012216/worlds-top-10-semiconductor-companies-tsmintc.asp>
305. https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg3/downloads/report/IPCC_AR6_WGIII_FullReport.pdf
306. <https://www.kirkdurstont.com/blog/unwin>
307. <https://www.komputerswiat.pl/aktualnosci/nauka-i-technika/chatbot-dpd-oszalal-zwyzyl-klienta-i-obrazil-firme/s6c5qv3>
308. <https://www.komputerswiat.pl/artykuly/redakcyjne/najgrozniejsze-drony-wojskowe-cisi-zabojcy-wspolczesnego-pola-walki-nie-tylko/s9m715l>
309. <https://www.krzysztofwojczal.pl/geopolityka/europa-wschodnia/rosja-europa-wschodnia/do-2022-roku-rosja-wywola-wojne-w-europie-lub-na-bliskim-wschodzie/>
310. <https://www.krzysztofwojczal.pl/podcasty/rosja-slabnie-dlatego-wywola-wojne/>
311. https://www.kul.pl/files/959/media/jak_zwiekszyliczbe_cytowan.pdf

312. <https://www.mala-psychologia.eu/efekt-rosenthala/>
313. <https://www.medexpress.pl/wydarzenia-kampanie/zdrowie-psychiczne-polakow-aktualne-wyzwania-i-kierunki-reformy/>
314. <https://www.medme.pl/cogninet/artykuly/czy-kobiety-sa-mniej-inteligentne-od-mezczyzn,69114.html>
315. <https://www.medonet.pl/zdrowie/wiadomosci,tak-podniesiesz-swoj-iloraz-inteligencji--naukowcy-nie-maja-co-do-tego-watpliwosci,artykul,83127908.html>
316. <https://www.medonet.pl/zdrowie/zdrowie-dla-kazdego,polska-niechlubnym-liderem-nadmiarowych-zgonow--i-raczej-lepiej-nie-bedzie,artykul,47968028.html>
317. <https://www.millennium-project.org/projects/challenges/>
318. <https://www.mojaniderlandia.pl/aktualnosci/kontrowersyjna-partia-pnvd-reaktywowana-postulatami-legalizacja-zoofilii-i-nekrofilii-4757.html>
319. <https://www.money.pl/gospodarka/afera-w-ncbir-stracil-stanowisko-teraz-ujawnia-kulisy-6912091499879072a.html>
320. <https://www.money.pl/gospodarka/chinski-nowy-jedwabny-szlak-odradza-sie-po-wybuchu-wojny-towary-wracaja-na-kolej-6777636356835904a.html>
321. <https://www.money.pl/gospodarka/deficyt-budzetowy-na-2024-r-wyniesie-184-mld-zl-srogo-6975438564264864a.html>
322. <https://www.money.pl/gospodarka/druga-elektrownia-jadrowa-w-polsce-jest-decyzja-6966663023623040a.html>
323. <https://www.money.pl/gospodarka/jacek-kurski-zdradza-kulisy-pracy-w-banku-swiatowym-zarobki-sa-godziwe-6887226206993312a.html>
324. <https://www.money.pl/gospodarka/pkb-oto-kiedy-chiny-maja-przescignac-usa-6841718868634176a.html>
325. <https://www.money.pl/gospodarka/polska-ma-niewielkie-zasoby-wodne-6910947323791936a.html>

- 326. <https://www.money.pl/gospodarka/rosnie-zadluzenie-pozza-budzetem-resort-finansow-podal-dane-6940509098322528a.html>
- 327. <https://www.money.pl/gospodarka/sa-nowe-dane-o-liczbie-uroden-tak-zle-nie-bylo-od-1945-r-6990617678306272a.html>
- 328. <https://www.money.pl/gospodarka/surowce-w-polsce-jakie-wystepuja-a-jakie-importujemy-6770150200675296a.html>
- 329. <https://www.money.pl/gospodarka/to-jedna-z-najwiekszych-porazek-rzadu-pis-jestesmy-znaczaco-w-tyle-6938255010372224a.html>
- 330. <https://www.money.pl/gospodarka/ustawa-447-i-reparacje-wojenne-polska-moze-zaplacic-fortune-6380506331355265a.html>
- 331. <https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artikel/amerykanscy-zydzi-chca-od-polski-zwrotu-230,198,0,1851078.html>
- 332. <https://www.money.pl/gospodarka/wspolczynnik-dzietnosci-2022-r-polska-wymiera-najnowsze-dane-nie-budza-watpliwosci-6902171402373792a.html>
- 333. <https://www.money.pl/pieniadze/zloty-lezy-na-deskach-decyzja-nbp-moze-miec-drugie-dno-6940498695305824a.html>
- 334. <https://www.national-geographic.pl/artikel/10-najwiekszych-zalet-systemu-edukacji-w-finlandii-oraz-5-jego-wad-2>
- 335. <https://www.national-geographic.pl/artikel/dlaczego-obcy-jeszcze-nie-nawiazali-kontaktu-z-ziemia-na-naszej-planecie-nie-ma-sladow-inteligencji-221216123445>
- 336. <https://www.nature.com/articles/s41598-020-63657-6>
- 337. <https://www.nfa.pl/>
- 338. <https://www.nik.gov.pl/kontrola/wyniki-kontroli-nik/prosta/>
- 339. <https://www.norden.org/en>
- 340. <https://www.nowoczesnamysl.pl/2022/03/08/globalizacja-chaos-czy-harmonia/>

341. <https://www.nytimes.com/2023/03/29/technology/ai-artificial-intelligence-musk-risks.html>
342. <https://www.obserwatorfinansowy.pl/bez-kategorii/rotator/dlaczego-w-usa-sa-najlepsze-universytety-badawcze/>
343. <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/trendy-gospodarcze/decyzja-fiat-a-wieszczy-koniec-ery-latwych-sukcesow/>
344. <https://www.obserwatorfinansowy.pl/tematyka/makroekonomia/trendy-gospodarcze/europa-dwoch-predkosci-uratuje-unie/>
345. <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/7a7afb35-en.pdf>
346. <https://www.onet.pl/biznes/forbes/ile-panstwa-wydaja-na-zbrojenia-wojna-w-ukrainie-sprawokowala-wydatki-jak-na-tle/rd101lh,1f375b38>
347. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2015-11-25/turecka-gra-va-banque-napiecia-po-zestrzeleniu-rosyjskiego-bombowca>
348. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2022-11-07/wspolpraca-mimo-wszystko-wizyta-scholza-w-chinach>
349. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2018-04-23/pozory-i-konkrety-polityka-bezpieczenstwa-i-sily-zbrojne-danii>
350. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2022-05-06/produkcja-i-eksport-zywnosci-z-ukrainy-w-warunkach-wojny-z>
351. https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/wielka_europa_net.pdf
352. <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1470775%2Ckanclerz-scholz-pojechal-do-pekinu-z-szefami-niemieckich-korporacji-media>
353. <https://www.pap.pl/aktualnosci/news%2C1606735%2Ceuostat-czechy-polska-i-estonia-przyjely-najwiecej-uchodzcow-z-ukrainy-w>
354. <https://www.parkiet.com/banki/art39836041-nbp-potwierdza-rekordowe-zyjski-sektora-bankowego-gigantyczne-wzrosty>
355. <https://www.parkiet.com/finanse/art39007041-budzet-2024-zadluzenie-panstwa-przebijaj-2-bln-zl>

356. <https://www.parkiet.com/gospodarka-krajowa/art38117761-zywnosc-czy-polska-jest-samowystarczalna>
357. <https://www.parkiet.com/parkiet-plus/art19428451-futurologia-skala-kardaszowa-czyli-dokad-ma-dazyc-ludzkosc>
358. <https://www.parkiet.com/parkiet-plus/art21178691-publiczny-grosz-latwo-wyrzuca-sie-w-bloto>
359. <https://www.patriagroup.com/>
360. <https://www.pewresearch.org/religion/2017/11/29/europes-growing-muslim-population/>
361. <https://www.pgi.gov.pl/muzeum/kopalnia-wiedzy-1/10452-surowce-mineralne-polski.html?showall=1>
362. <https://www.piosenkaztekstem.pl/opracowanie/przemyslaw-gintrowski-margrabia-wielopolski/>
363. <https://www.pism.pl/publikacje/retorsje-i-prorosyjska-retoryka-reakcja-chrl-na-zmiane-polityki-litwy>
364. <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/1619711,1,naukowcy-ktorzy-oszukiwali-na-grantach.read>
365. <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1735114,1,przestepczosc-imigrantow-w-niemczech-fakty-i-mity.read>
366. <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2020-11-12/krwawy-konflikt-gangow-w-berlinie-pokoj-negocjuje-znany-bokser/>
367. <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2021-05-04/nieletni-zwabili-na-randke-i-zabili-73-latka-zapadl-wyrok-w-glosnej-sprawie/>
368. <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2022-12-08/jaroslaw-wolski-skarlowaciale-armie-nie-sa-w-stanie-bronic-terytorium-wlasnego-panstwa/>
369. <https://www.polsatnews.pl/wiadomosc/2024-02-15/anders-breivik-pozwal-panstwo-za-nieludzkie-traktowanie-norweski-sad-wydal-wyrok/>
370. <https://www.polska-zbrojna.pl/home/articleshow/29786?t=Lotniskowcowy-wyscig-zbrojen>

371. <https://www.polskiruchantwojenny.pl/>
372. <https://www.portalspozywczy.pl/dookola-rynu/wiadomosci/1300-zl-miesiecznie-za-nic-dla-kogo-bezwarunkowy-dochod-podstawowy,216465.html>
373. <https://www.pot.gov.pl/attachments/article/1804/Obcokrajowcy%20o%20Polsce%202021.pdf>
374. <https://www.prawo.pl/kadry/mija-rok-od-uchwalenia-polskiego-ladu-co-dalej-z-reforma,517622.html>
375. <https://www.prawo.pl/podatki/inflacja-zwieksza-dochody-budzetu,517696.html>
376. <https://www.psychologytoday.com/us/blog/machiavellians-gulling-the-rubes/201610/briffaults-law-women-rule>
377. <https://www.ptcoc.eu/pl/informacje-z-turcji/znaczący-wzrost-inwestycji-zagranicznych-w-turcji>
378. <https://www.pulshr.pl/praca-tymczasowa/rumuni-zastąpili-polaków-w-niemczech-przy-zbiorach-szparagów,80876.html>
379. <https://www.pwc.pl/pl/media/2015/2015-02-10-swiat-w-2050.html>
380. https://www.reddit.com/r/Polska/comments/fsbh0f/jak_zdalne_lekcje_w_tvp_ucz%C4%85_o_tym_czym_jest/
381. https://www.rmfm24.pl/fakty/swiat/news-macron-wierzmy-w-europe-od-lizbony-do-wladywostoku,nId,3157285#crp_state=1
382. https://www.rmfm24.pl/fakty/swiat/news-w-pracy-narkotyki-i-prostytutki-od-sadu-dostal-odszkodowanie,nId,6613745#crp_state=1
383. <https://www.rp.pl/dyplomacja/art36749881-niemiecki-dziennik-niemcy-chca-byc-odpowiedzialne-za-europe-polska-protestuje>
384. <https://www.rp.pl/dyplomacja/art38288011-macron-z-wizyta-w-chinach-xi-zacheca-francje-do-przeciwstawienia-sie-usa>

385. <https://www.rp.pl/kraj/art39165861-coraz-blizej-prawdy-o-rakiecie-w-przewodowie-wiadomo-czyj-byl-pocisk>
386. <https://www.rp.pl/polityka/art39691661-wiceprezydent-tajwanu-wygral-wybory-jego-zwyciestwa-nie-chcialy-chiny>
387. <https://www.rp.pl/prawo-dla-ciebie/art38870751-w-polsce-trwa-produkcja-prawa-na-masowa-skale-jest-najnowszy-raport>
388. <https://www.rp.pl/spoleczenstwo/art38655211-kryzys-migracyjny-w-usa-organizacje-humanitarne-nie-nadazaja-w-organizowaniu-pomocy>
389. <https://www.rp.pl/ubezpieczenia/art38033441-jeden-system-emerytalny-dla-wszystkich-przywileje-dla-wybranych-coraz-drozsze>
390. <https://www.rugbyworldcup.com/2023>
391. <https://www.rynek-lotniczy.pl/wiadomosci/powolano-spolke-celowa-do-budowy-centralnego-portu-komunikacyjnego-4362.html>
392. <https://www.rynek-lotniczy.pl/wiadomosci/prezydent-macron-w-chinach-airbus-z-nowymi-umowami-17269.html>
393. <https://www.saab.com/>
394. <https://www.saab.com/products/air>
395. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0160289619301679>
396. <https://www.sciencewatch.pl/>
397. <https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/164/plik/ot-667.pdf>
398. <https://www.shanghairanking.com/rankings/arwu/2022>
399. <https://www.smith.pl/pl/artykuly/minimum-zmian-maximum-polski>
400. <https://www.southasiamonitor.org/china-watch/chinas-2049-plan-big-challenge-world>

401. <https://www.sport.pl/pilka/7,64946,27657829,francuzi-wygwizdani-w-paryżu-meczu-nigdy-nie-dokonczono-absolutny.html>
402. <https://www.sprawynauki.edu.pl/archiwum/dzialy-wyd-elektron/288-filozofia-el/1980-ucieczka-od-logiki>
403. <https://www.sprawynauki.edu.pl/archiwum/dzialy-wyd-elektron/288-filozofia-el/4217-madrzy-przegrywaja-z-glupimi>
404. <https://www.statestreet.com/us/en/asset-manager>
405. <https://www.stockwatch.pl/wiadomosci/w-polsce-powstanie-wielka-fabryka-polprzewodnikow-intel-zainwestuje-20-mld-zł,akcje,306230>
406. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13607863.2022.2068132?journalCode=camh20>
407. <https://www.thelancet.com/action/showPdf?pii=S2542-5196%2822%2900090-0>
408. <https://www.tokfm.pl/Tokfm/7,103085,30687855,skad-wiadomo-czy-cpk-to-dobry-pomysl-odpowiedz-daja-modele.html>
409. <https://www.tsmc.com/english/aboutTSMC>
410. <https://www.tvp.pl/68848970/swiat-wedlug-van-gogha-kim-jestem-w-oczach-wiekszosci-ludzi-nonsensem>
411. <https://www.tygodnikpowszechny.pl/na-nauce-dobru-calej-ludzkosci-uwlaszczylo-sie-kilka-korporacji-185750>
412. <https://www.tygodnikprzeglad.pl/gangsterska-twarz-berlina/>
413. https://www.unic.un.org.pl/poznaj_onz/unsystem2.php
414. <https://www.usdebtclock.org/gold-precious-metals.html>
415. https://www.v-dem.net/documents/19/dr_2022_ipyOpLP.pdf
416. https://www.v-dem.net/documents/29/V-dem_democracyreport2023_lowres.pdf

417. https://www.washingtonpost.com/national-security/china-hypersonic-missiles-american-technology/2021/04/07/37a6b9be-96fd-11eb-b28d-bfa7bb5cb2a5_story.html
418. <https://www.weltethos.org/en/about-the-foundation/hans-kueng/>
419. https://www.wojskonews.pl/article,mala_dania_zbroi_sie_przeciw_putino_wi_rosja_to_zagrozenie.html
420. <https://www.worldatlas.com/articles/the-richest-and-poorest-states-in-germany.html>
421. <https://www.worlddata.info/iq-by-country.php>
422. <https://www.wprost.pl/kraj/10148109/polska-przyczyna-rekordowaliczbe-paszportow-obywatelom-izraela.html>
423. <https://www.yidaiyilu.gov.cn/>
424. https://www.youtube.com/shorts/_CSLoYFtA_o
425. <https://www.youtube.com/watch?v=0CxLZperV3w>
426. <https://www.youtube.com/watch?v=1RfoA1pzY-M>
427. <https://www.youtube.com/watch?v=8PKwAJsy2Fk>
428. https://www.youtube.com/watch?v=cOWFSwyF_2A
429. <https://www.youtube.com/watch?v=e2T2pVhLfFg>
430. <https://www.youtube.com/watch?v=efuHPQPLCrM>
431. https://www.youtube.com/watch?v=GAn2DP_aLrI
432. <https://www.youtube.com/watch?v=gGSwi9f6evU>
433. <https://www.youtube.com/watch?v=iTagmOT6Uwk>
434. <https://www.youtube.com/watch?v=j6uKxu2JWAA>
435. <https://www.youtube.com/watch?v=KbM6p-xq9SI>

- 436. <https://www.youtube.com/watch?v=kcNCbWmIkY>
- 437. <https://www.youtube.com/watch?v=l1XqbpNrLWE>
- 438. <https://www.youtube.com/watch?v=Lb8HsuKJ9tk>
- 439. <https://www.youtube.com/watch?v=qMLp-VrzCwg>
- 440. <https://www.youtube.com/watch?v=ux7tiz9yNN0>
- 441. <https://www.youtube.com/watch?v=VnZjDoWUpyw>
- 442. <https://www.youtube.com/watch?v=VRbwqYctbXw>
- 443. <https://www.youtube.com/watch?v=vRPHiM6rLts>
- 444. <https://www.youtube.com/watch?v=wsa0sOEdGa4>
- 445. <https://www.youtube.com/watch?v=x5kOhJPxAsY>
- 446. <https://www.zycieuczelnip.lodz.pl/wspolautor-na-sprzedaz>
- 447. <https://wydarzenia.interia.pl/zagranica/news-umierajace-miasto-stalo-sie-mieszkaniowym-rajem-wieden-od-10,nId,7052463>
- 448. <https://zaimki.pl/blog/ile-jest-p%C5%82ci>
- 449. <https://zdrowie.pap.pl/rodzice/jak-mezczyzna-moze-dbac-o-plodnosc>
- 450. <https://zpe.gov.pl/a/przeczytaj/D93jKqGBS>

Jest taki stary i często praktykowany zwyczaj, żeby książkę komuś zadedykować. Poczynię korektę tego zwyczaju i niniejszą książkę zadedykuję, nie komuś, lecz czemuś, a mianowicie Polsce.

Non omnis moriar
Horacy